STEFAN ZWEIG

AMERIGO

TARİHSEL BİR YANLIŞLIĞIN HİKÂYESİ

BİYOGRAFİ

Çeviri: OGÜN DUMAN

CAN

STEFAN ZWEIG

AMERIGO

TARİHSEL BİR YANLIŞLIĞIN HİKÂYESİ

BİYOGRAFİ

Almanca aslından çeviren

Ogün Duman

Amerigo: Die Geschichte eines historischen Irrtums, Stefan Zweig
© 2005, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2005
5. basım: Haziran 2013, İstanbul
E-kitap 1. sürüm Ocak 2014, İstanbul
Haziran 2013 tarihli 5. basım esas alınarak hazırlanmıştır.

Yayına hazırlayan: Şebnem Sunar-Yeşim Tükel Kılıç

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design
Kapak resmi: © iStockphoto.com

ISBN 9789750719509

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
www.canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 10758

Stefan Zweig'ın Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Dünün Dünyası, 1985
Amok Koşucusu, 1990
Yarının Tarihi, 1991
Lyon'da Düğün, 1992
İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar, 1995
Satranç, 1997
Günlükler, 1997
Değişim Rüzgârı, 1998
Sabırsız Yürek, 2005
Marie Antoinette / Vasat Bir Karakterin Portresi, 2006
Joseph Fouché / Bir Politikacının Portresi, 2007
Rotterdamlı Erasmus, 2008
Bir Kadının Yaşamından 24 Saat ve Bir Yüreğin Ölümü, 2009
Balzac, 2009
Macellan, 2010
Clarissa, 2010
Hayatın Mucizeleri, 2011

STEFAN ZWEIG, 1881 yılında Viyana'da doğdu. Babası varlıklı bir sanayiciydi. Avusturya, Fransa ve Almanya'da öğrenim gördü. Savaş karşıtı kişiliğiyle dikkat çekti. 1919-1934 yılları arasında Salzburg'da yaşadı, Nazilerin baskısı yüzünden Salzburg'u terk etmek zorunda kaldı. 1938'de İngiltere'ye, 1939'da New York'a gitti, birkaç ay sonra da Brezilya'ya yerleşti. Önceleri Verlaine, Baudelaire ve Verhaeren çevirileriyle tanındı, ilk şiirlerini ise 1901 yılında yayımladı. Psikolojiye ve Freud'un öğretisine duyduğu yoğun ilgi, Zweig'ın derin karakter incelemelerinde ifade bulur. Özellikle tarihsel karakterler üzerinde yazdığı yorumlar ve yaşamöyküleri, psikolojik çözümlemeler bakımından son derece zengindir. Zweig, Avrupa'nın içine düştüğü siyasi duruma dayanamayarak 1942 yılında Brezilya'da karısıyla birlikte intihar etti.

OGÜN DUMAN, 1971'de Almanya'nın Mannheim kentinde doğdu. Yükseköğrenimini Hacettepe Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı. Yurtdışında çeşitli çeviri atölyelerine ve seminerlere katıldı. Norbert Gstrein'dan çevirdiği *Öldürme Sanatı* romanıyla Avusturya Kültür Bakanlığı'nın verdiği Çeviriyi Destekleme Ödülü'nü aldı. Dilimize kazandırdığı başlıca yapıtlar arasında Max Frisch'in *Günlük*, Martin Walser'in *Eleştirmenin Ölümü*, Peter Stamm'ın *Uçuyoruz* ve *Böylesi Bir Günde*, Margrit Schreiner'in *Hayal Kırıklıkları Kitabı*, Ralf Rothmann'ın *Genç Işık* ve *Deniz Kenarında Geyikler*, Petros Markaris'in *Che İntihar Etti*, Ingrid Noll'un *Aziz Dullar* sayılabilir.

İçindekiler

Amerigo
Tarihsel durum
Otuz iki sayfalık ölümsüzlük için
Bir dünya adına kavuşuyor
Büyük kavga başlıyor
Belgeler yığılıyor
Vespucci kimdi?

Amerigo

Amerika'ya "Amerika" adı kimin anısına verilmiştir?

Bu soruyu ilkokul çocukları bile hiç düşünmeden hemen yanıtlar: Amerigo Vespucci.

Oysa ikinci soru yetişkinlerin bile duraksamasına, kararsızlığa düşmesine yol açacaktır, çünkü soru şu: Neden dünyanın bu kıtası tam da Amerigo Vespucci'nin ön adıyla vaftiz edilmiştir? Vespucci, Amerika'yı keşfettiği için mi? Hayır, burayı kesinlikle o keşfetmedi! Yoksa Amerika açıklarındaki adalar yerine anakaraya ayak basan ilk kişi olduğundan mı? Bu nedenle de değil, çünkü anakaraya ilk kez Vespucci değil, Kolomb ile Sebastian Cabot ayak bastı. Öyleyse belki de, haksız yere buraya ilk ayak basan kişi olduğunu iddia ettiğinden mi? Vespucci hiçbir zaman herhangi bir makama başvurup böyle bir hak iddiasında bulunmadı. Yoksa bir bilgin ve haritacı olarak hırsa kapılıp söz konusu kıtaya kendi adının verilmesini önerdiğinden mi? Hayır, bunu da hiçbir zaman yapmadı ve büyük olasılıkla ömrünün sonuna kadar adının bir kıtaya verildiğinden haberi bile olmadı. Peki bunların hiçbirini yapmadıysa nasıl olup da adının ebedileşmesi onuruna Amerigo Vespucci erişmişti? Neden Amerika'nın adı Kolombiya değil de Amerika?

Bunun sebebi, rastlantı, yanlışlık ve yanlış anlamalardan meydana gelen bir arapsaçı; asla çıkmadığı ve hiçbir zaman çıktığını iddia etmediği bir seyahat sayesinde önadını dünyamızın dördüncü kıtasına verme şerefine erişmiş bir insanın hikâyesi. Bu adlandırma dört yüz yıldır bütün dünyayı hem şaşırtmakta hem de kızdırmakta. Amerigo Vespucci, sürekli sinsi ve karanlık oyunlar aracılığıyla bu onura haksız yere erişmekle suçlandı ve bu "gerçekleri çarpıtma yoluyla aldatma" davası, yetkili merciler tarafından her defasında yeniden ele alındı. Bazıları Vespucci'yi suçsuz ilan ederken başkaları onu sonsuz bir utanca mahkûm etti. Savunucuları masumiyetini ne denli sarsılmaz biçimde kanıtladıysa düşmanları da buna eşdeğer bir tutkuyla onu yalancılık, sahtekârlık ve hırsızlıkla suçladı. Günümüzde bütün bu tartışmalar, tüm varsayım, kanıt ve karşı kanıtlarıyla koca bir kütüphaneyi doldurur; Amerika'nın vaftiz babası, kimilerince *amplificator mundi*, yani dünyamızın sınırlarını genişleten en önemli insanlardan biri, bir kâşif ve denizci, önemli bir bilgin sayılırken diğerleri için dünya keşif tarihindeki en büyük sahtekâr ve dolandırıcıdır.

Hangi açıklama hakikate karşılık geliyor ya da daha dikkatli ifade edecek olursak; en olası açıklama hangisi?

Vespucci vakası, günümüzde artık coğrafyanın ya da filolojinin uzmanlık alanına giren bir sorun olmaktan çıkıp her meraklı katılımcının kendini sınamak için el atabileceği bir akıl oyununa dönüştü; üstelik kolay oynanabilir bir oyun bu, çünkü bilinen Vespucci külliyatı, tüm belgeler dahil yaklaşık kırk-elli sayfayı kapsadığından, oyunda kullanılan piyon sayısı az. Bu nedenle tüm piyonları tekrar oyun alanına yerleştirip tarihin bu ünlü karşılaşmasını tüm şaşırtıcı ve yanıltıcı hamleleriyle adım adım burada bir kez daha baştan sona oynamayı uygun gördüm.

Coğrafi anlamda okurlarımdan tek beklentim, çoktan tamamlanmış atlaslarımızdan

edindikleri tüm coğrafya bilgisini şimdilik unutmaları, kafalarının içindeki haritadan Amerika kıtasının biçimini, görünümünü, hatta varlığını bile tamamıyla silmeleri. Çünkü sadece o yüzyılın karanlığını, muğlaklığını ruhuna yerleştirmesini bilenler, söz konusu neslin, o zamana dek sonsuza kadar uzandığı düşünülen ufukta, yabancı bir dünyanın silueti belirmeye başladığında kapıldığı heyecan ve şaşkınlığı paylaşabilir. İnsanlık yeni bir şey bulduğunda ilk iş olarak onu adlandırmak; coşku duyduğunda da şevkini dudaklarından kopan sevinç nidalarıyla duyurmak ister. Bu nedenle rüzgârın, insanlığın suratına ansızın bir isim çarptığı gün, şanslı bir gündü; insanlık da haklılık ya da haksızlık soruları sormadan, bu çınlayan ve titreşen sözcüğü alıp keşfettiği yeni dünyasını yeni ismi olan "Amerika" ile selamladı.

Tarihsel durum

Yıl 1000. Batı dünyasının üzerinde uyuşturucu bir uyku ağırlığı vardır. İnsanların gözleri etrafını dikkatle gözlemleyemeyecek kadar yorgun, duyuları merakla harekete geçemeyecek kadar tükenmiştir. İnsanlığın ruhu ölümcül bir hastalık atlatmışçasına felç olmuştur sanki, içinde yaşadığı dünya hakkında hiçbir şey bilmek istememektedir. Daha da garibi, halihazırda bildiklerini de anlaşılmaz bir biçimde unutmuştur. İnsanlar artık okumayı, yazmayı, hesaplamayı bilmemektedir; Batı dünyasının kral ve imparatorları fermanlarının altına kendi adlarını yazmaktan bile acizdir. Bilimler teolojik mumyalar biçiminde donup kalmış, dünyevi eller resim ve heykel alanında kendi suretini yaratamaz hale gelmiştir. Ufuklar, koyu bir sis örtüsüyle kaplıdır. İnsanlar seyahat etmemektedir, yabancı topraklardan habersizdir; herkes Doğu'dan aralıksız olarak akın eden vahşi halklardan kaçıp kale ve kentlere sığınmaktadır. Köşeye kıstırılmış halde, karanlıkta, cesaretten yoksun yaşamaktadırlar – Batı dünyasının üzerinde, uyuşturucu bir uyku ağırlığı vardır.

Bazen bu ağır, uyuşturucu uykunun içinden, dünyanın bir zamanlar farklı, daha renkli, daha geniş, daha aydınlık, daha neşeli, macera ve olaylarla dolu olduğuna ilişkin belli belirsiz bir anı canlanır. Bir zamanlar ülkeler boyunca uzun yollar uzanmıyor muydu ve bu yollarda Roma lejyonları, hemen arkalarında da lektörler, düzenin koruyucuları ve hukuk adamları yürümüyor muydu? Hem Mısır hem de Britanya'yı fetheden Caesar adında biri yaşamamış ve üç sıra kürekçileri olan gemileriyle, korsanlardan korkulduğu için kimsenin artık gitmediği Akdeniz'in öte yakasındaki ülkelere yelken açmamış mıydı? Hindistan'a, o destansı ülkeye kadar ilerleyip sonra Pers kentleri üzerinden geri dönen İskender adında bir imparator hiç olmamış mıydı? Eskiden yıldızları okumasını bilen, dünyanın biçiminden ve insanın gizlerinden haberdar bilgeler var olmamış mıydı? Bu durumda kitaplardan, onlar hakkında bilgi edinmesi gerekli olur insanın; ama artık kitaplar yoktur. Seyahat edip yabancı ülkeler görmek gereklidir; ama artık yollar yoktur. Her şey bitmiştir. Belki de her şey bir düşten ibarettir.

Üstelik bunca çaba göstermek niye? Her şey sona ermek üzere olduğuna göre neden bir kez daha tüm güçlerini toplamalı insan? 1000 yılında dünya yok olacaktır, kehanet böyledir. Tanrı dünyayı işlediği bunca günah nedeniyle cezalandıracak, diye vaazlar vermektedir rahipler kürsülerinden. Yeni binyılın başlamasıyla mahşer günü gelmiş olacaktır; insanlar korkmuş bir halde, paçavralar içinde ve ellerinde adak mumlarıyla akın akın toplanıp büyük dinsel tören alayları oluştururlar. Çiftçiler tarlalarını bırakır, varsıllar mal mülklerini satıp savarlar. Çünkü ertesi gün soluk renkli atlarının üzerinde mahşerin dört atlısı gelecektir. Mahşer günü çok yakındır. Binlerce, on binlerce insan geceleri, bu son geceyi kiliselerde diz çökerek geçirir ve sonsuz karanlığın içine yuvarlanmayı bekler.

Yıl 1100. Hayır, dünya yok olmamıştır. Tanrı bir kez daha insanlığa karşı bağışlayıcı olmuştur. İnsanlık yaşamaya devam edebilecektir. Onun büyüklüğünün, merhametinin kanıtı olarak yaşamak zorundadır. İnsanoğlu ona bu merhameti için müteşekkir olmalıdır ve bunu

dua eden bir el gibi göğe kaldırarak göstermelidir; böylelikle kiliseler, katedraller, duanın taştan dikmeleri gökyüzüne doğru yükselir. Tanrı'nın merhametinin elçisi olan İsa'ya sevgisini sunmalıdır insan. Onun ıstırap çektiği mekânın ve Kutsal Kabrinin bulunduğu yerin, dinsizlerin vicdansız ellerinde kalmasına göz yumulabilir mi? Haydi, Batı'nın şövalyeleri, haydi tüm inananlar, Doğu'ya doğru! Çağrıyı duymadınız mı? "Tanrı böyle olmasını istiyor!" Çıkın kalelerinizden, köy ve kentlerinizden çıkın, ileri! Haçlı Seferi'yle karalar ve denizler aşmaya, ileri!

Yıl 1200. Kutsal Kabir fethedilmiş, sonra yeniden kaybedilmiştir. Haçlı Seferleri hem boşuna olmuş, hem de olmamıştır; çünkü Avrupa, bu seferler sırasında uykusundan uyanmıştır. Artık kendi gücünü hissetmiş, cesaretini tartmıştır. Tanrı'nın dünyasında ne kadar çok yeni ve farklı şeyin kendine yer bulduğunu, aynı göğün altında farklı meyvelerin, farklı kumaş, insan, hayvan ve âdetlerin olduğunu görmüştür. Şövalyeler ile bunların köylüleri ve serfleri Doğu illerine vardıklarında kendilerinin Batı'da ne denli dar, ne denli körelmiş bir yaşam sürdürdüklerini, Sarazenlerin[1] ise ne denli zengin, doya doya ve zekice yaşadıklarını görünce şaşırıp utanmışlardır. Uzaktan bakıp hor gördükleri bu dinsizlerin Hint ipeğinden pürüzsüz, yumuşak ve serin tutan kumaşları; sık ilmekli, rengârenk Buhara halıları, baharatları, şifalı otları ve duyuları canlandırıp harekete geçiren kokuları vardır. Gemileri köle, inci ve ışıldayan madenler getirmek üzere en ırak ülkelere yelken açmaktadır, kervanları yolları aşıp sonsuz seyahatlere uzanmaktadır. Hayır, sanıldığı gibi bunlar medeniyetten nasibini almamış kaba saba insanlar değildir; dünyayı ve sırlarını bilen insanlardır. Her şeyin yazılı olduğu harita ve cetvelleri, yıldızları ve yıldızların hareketlerini belirleyen, yasaları bilen bilgeleri vardır. Ülkeler, denizler fethetmiş; tüm zenginlikleri, ticareti, var olmanın bütün keyfini ele geçirmişlerdir. Üstelik Alman ya da Fransız şövalyelerden daha iyi savaşçı da değildirler.

Peki bunu nasıl başarmışlardır? Öğrenerek. Okulları vardır, okullarında ise her şeyi aktarmaya ve açıklamaya yarayan yazıları. Batı'nın eski bilginlerinden aldıkları bilgelikleri, kendi katkılarıyla daha da zenginleştirmişlerdir. Demek ki dünyayı fethetmek için öğrenmek gereklidir; insan gücünü sadece turnuvalarda ve sefih şölen yemeklerinde harcamamalı, ruhunu da bir Toledo kılıcı gibi esnek, çevik ve kıvrak kılmalıdır. Demek ki öğrenmesi, düşünmesi, araştırması, gözlemlemesi gereklidir insanın! Sabırsız bir rekabetle Siena, Salamanca, Oxford ve Toulouse'da art arda üniversiteler açılır; Avrupa'nın her ülkesi, bilimin önce kendisinde olmasını arzulamakta, umursamazlıkla geçmiş yüzyılların ardından Batılı insan yeniden yeryüzünün, gökyüzünün ve insanların sırlarına ermeyi istemektedir.

Yıl 1300. Avrupa, dünyaya özgürce bakmasını olanaksızlaştıran teolojinin kukuletasını kafasından çekip atar. Salt Tanrı üzerine kafa yormanın, eski metinleri tekrar tekrar ele alıp dogmatik biçimde yeniden yorumlamanın, tartışmanın anlamı yoktur. Tanrı yaratandır, insanı kendi suretinde yarattığına göre, onun da yaratıcı olmasını istemektedir. Hâlâ tüm sanat ve bilim dallarında Yunanlılardan, Romalılardan kalma örnekler vardır; belki onlara yetişilebilir, eskiden Antik dönemin yapabildikleri şimdi yeniden yapılabilir. Hatta, belki onların üzerine bile çıkılabilir. Batı'yı yeni bir cesarettir alır. İnsanlar yeniden yazmaya, resim yapmaya ve felsefeyle uğraşmaya başlar. O da ne? Oluyor, gerçekten de mükemmel bir biçimde işe yarıyor. Önce bir Dante çıkar, sonra bir Giotto, bir Roger Bacon ve katedral ustaları. Uzunca süredir kullanmadığı kanatlarını bir kez açmasıyla özgürleşen insan ruhu, tüm uzaklıkları

yakın kılmaktadır.

Peki ama üzerinde yaşadığı topraklar neden bu denli küçük kalsın? Bu ölümlü, coğrafi dünya, neden bunca sınırlarla çevrili olsun? Dört bir yanda deniz var, deniz ve yine denizle sarılı tüm o bilinmeyen, ayak basılamayan kıyılar ile ötesi görülmeyen *ultra nemo scit quid contineatur*, yani kimsenin içinde neler gizlediğini bilmediği okyanus. Sadece güneye, düşler ülkesi Hindistan'a, Mısır üzerinden ulaşan bir yol olduğu bilinmektedir ama o yol da dinsizler tarafından kapatılmış durumdadır. Herkül Sütunları'nın, Cebelitarık Boğazı'nın ötesine geçmeye ise hiçbir ölümlü cesaret edememektedir. Dante'nin sözleri uyarınca orası sonsuza dek tüm maceraların son durağı olacaktır:

İnsanlar öteye geçmesinler diye
Herkül'ün direkler diktiği dar geçide...[2]

Ah, *mare tenebrosum*'a[3] açılan hiçbir yol yoktur, burnunu bu karanlık çöle çeviren hiçbir gemi geri gelmeyecektir. İnsanoğlu bilmediği bir mekânda, boyutlarını ve biçimini herhalde asla keşfedemeyeceği bir dünyaya hapsolmuş halde yaşamaya mahkûmdur.

1298. Sakallı iki yaşlı adam, yanlarında belli ki ikisinden birinin oğlu olan bir gençle beraber Venedik Limanı'na demirlerler. Üzerlerinde, Rialto'da[4] daha önce hiç görülmemiş garip giysiler vardır; uzun, kalın ve kürklü kaftanlar, sırtlarında garip pelerinler. Ama hepsinden garibi, bu üç yabancının gerçek Venedik lehçesiyle konuşmaları, Venedikli olduklarını ve Polo soyadına sahip olduklarını iddia etmeleridir. Genç olanı ise adının Marco Polo olduğunu söylemektedir. Anlattıklarının ciddiye alınması elbette mümkün değildir. Pololar yirmi yıldan uzun bir süre önce Venedik'ten ayrıldıklarını, Moskova prensliklerinden geçmek suretiyle Ermenistan ve Türkistan üzerinden Mangi'ye, Çin'e gittiklerini, orada dünyanın en ihtişamlı hükümdarının, Kubilay Han'ın sarayında yaşadıklarını söylerler. Onun imparatorluğunu karış karış gezdiklerini, İtalya'nın bu imparatorluğun yanında bir ağacın dibindeki karanfil kadar küçük kaldığını, sonra dünyanın öteki ucuna ulaşıp yeniden okyanusla karşılaştıklarını anlatırlar. Kubilay Han'ın kendilerini yıllar sonra çok sayıda hediyeyle birlikte görevlerinden azat ettiğini, önce Cipango'dan[5], Baharat Adaları'ndan ve Büyük Taprobane[6], yani Seylan Adası'ndan geçmek suretiyle bu büyük okyanusu aşıp Basra Körfezi'nden geçerek nihayet Trabzon üzerinden memleketlerine döndüklerini söylerler.

Venedikliler, üç adamı dinledikten sonra gülerler. Nasıl da şakacı masalcılardır bunlar! Şimdiye dek hiçbir Hıristiyan, dünyanın öteki ucundaki bu okyanusa çıkamamış; Cipango ve Taprobane adalarına ayak basamamıştır! Olanaksız. Ama Pololar insanları evlerine davet edip imparatordan aldıkları hediye ve değerli taşları gösterirler. Kuşkucu olmakta aceleci davranmış olanlar hemşehrilerinin zamanın en cesur keşfini yaptıklarını anlayıp şaşırırlar. Pololar'ın namı, Batı ülkelerinde uçarcasına yayılır ve yeni bir umuda yol açar: Hindistan'a ulaşmak mümkün! Dünyanın bu en zengin bölgelerine gidip oradan dünyanın öteki ucuna ulaşılabilir!

1400. Hindistan'a varmak, işte bu yüzyılın büyük düşü budur. Tarihe adı, Denizci Henrique olarak geçen Portekizli prens Henrique'nin de hayatının en önemli düşüdür bu. Prens Henrique, kendisi asla denize açılmamış olsa da, hayatını bu düşe adamış biridir, tüm çabaları bunun içindir, *Pasar a donde nascen las especerias*[7]; İtalyan ve Flaman tüccarların o

zamanlar altınla tarttığı tarçın, karabiber ve zencefilin yetiştiği Hint ve Baharat adalarına ulaşmak. Osmanlılar, en yakın yol olan Kızıldeniz yolunu Rumilere, yani gâvurlara kapatmış ve bu verimli ticaret kapısını kendi tekeline almıştır. Batı'nın düşmanlarını arkadan vurmak, hem kârlı hem de Hıristiyanlığa yakışacak türden bir Haçlı Seferi sayılmaz mıydı? Gemiyle Afrika kıtasının etrafını dolaşıp Baharat Adaları'na ulaşılamaz mıydı? Eski kitaplarda yüz yıl önce Kızıldeniz'den yola çıkıp iki yıllık bir seyahatin ardından Afrika'nın etrafını dolaşmak suretiyle Kartaca'ya dönen bir Fenike gemisinden söz edilmiyor muydu? Bu işi bir kez daha yapmak mümkün değil miydi?

Prens Henrique, zamanın bilginlerini etrafına toplar ve Portekiz'in batısındaki en uç noktaya, sonsuz Atlas Okyanusu'nun dalgalarının falezlerde parçalandığı Sagres Burnu'nda kendine, haritalar ve denizlere ilişkin haberleri sakladığı bir saray inşa ettirir. Bütün astronomları, bütün kılavuzları birbiri peşi sıra yanına çağırır. Yaşlı bilginler ekvatoru geçmeye yönelik her türlü seyahatin olanaksız olduğunu iddia ederler, düşüncelerini desteklemek amacıyla İlkçağ'ın bilgeleri Aristoteles, Strabon ve Ptolemaios'un görüşlerini öne sürerler. Onlara göre dönence yakınlarında deniz durgunlaşmakta, *Mare pigrum*[8] olup çıkmaktadır. Üstelik gemilerin burada, dik gelen güneş ışınlarının etkisiyle tutuşma ihtimali vardır. Bu bölgede kimse yaşıyor olamaz; değil ağaç, tek bir çalı bile yetişemez. Denizciler açık denizde eziyet çekecek, karadaysa açlıktan ölecektir.

Ancak bu görüşlere karşı çıkan Yahudi ve Arap bilginler de vardır. Bu seyahat göze alınabilir; tüm bu söylentiler, Hıristiyanların cesaretini kırmak isteyen Mağribi tüccarlar tarafından yayılmıştır. Büyük coğrafyacı İdrisi, güneyde, Bilad Ghana (Gine) adında verimli toprakların olduğunu uzun zaman önce keşfetmiştir, Mağribiler kervanlarıyla çölden geçerek buraya gelmekte ve kendilerine siyah köleler almaktadır. Üstelik onlar haritalar da görmüştür, Afrika'nın etrafını dolaşan rotaları gösteren Arap haritaları. Yeni keşfedilen gereçlerle enlemi saptamak mümkün olduğundan ve Çin'den getirilen mıknatıs iğnesi sürekli kutbu işaret ettiğinden, Afrika kıyılarını baştan sona geçmeye cesaret edilebilir. Açık denizlere dayanıklı, daha büyük gemiler inşa edilirse bu seyahat göze alınabilir. Prens Henrique'nin emriyle büyük cesaret sınavı başlar.

1450. Büyük cesaret sınavı, Portekizlilerin ölümsüz atılımı başlamıştır. 1419 yılında Madeira Adaları keşfedilir, daha doğrusu yeniden keşfedilir, 1435'teyse uzun süredir aranan, eskilerin Talih Adaları dedikleri *Insulae fortunatae*[9] artık bilinmektedir. Neredeyse her yıl yeni bir keşif yapılmaktadır. Cabo Verde dolaşılır, 1445'te Senegal'e varılır; o da ne, her yerde palmiyeler, meyveler ve insanlar vardır. Bu yeni dönemin insanları, önceki dönemin bilgelerinden daha fazla bilgiye sahiptir artık ve bu nedenledir ki Nuno Tristão çıktığı seferde, "İnayetli Ptolemaios'un affına sığınarak," Eski Yunanlı bu büyük bilginin her türlü olasılığı reddettiği bu yerde, verimli topraklar bulmayı başardığından zaferle bahsedebilir. Bin yıldan bu yana ilk kez bir denizci, bir coğrafya bilginini küçük düşürmeye cüret etmektedir. Bu yeni kahramanların her biri, diğerinden daha büyük bir adım atar: Diego Cão ve Dinís Dias, Alvise Cadamosto ve Nuno Tristão, her biri o zamana dek ayak basılmamış kıyılara, üzerinde fethin işareti Portekiz haçının olduğu, gurur kaynağı bir taş sütun diker. Tüm dünya daha önce gerçekleştirilmemiş, *feito nunca feito*[10] işleri tek başına yapan bu küçük ulusun, bilinmeyen denizlerde ilerleyişini şaşkınlıkla izlemektedir.

1486. Büyük zafer! Afrika'nın etrafı dolaşılmıştır! Bartolomeu Dias, Fırtınalar Burnu'nu,

yani Ümit Burnu' nu dolaşır.[11] Bundan sonra yol, artık daha güneye gitmemektedir. İki Yahudi elçinin Habeşistan'ın Hıristiyan hükümdarı Keşiş Yohannes'i bulmak üzere yaptığı keşif gezisinden Portekiz kralına getirdikleri haritalardan bilinen rota izlenerek muson rüzgârlarının yardımıyla okyanusu geçip doğuya doğru gitmek gerekmektedir yalnızca. Bundan sonra Hindistan'a varmak an meselesidir. Fakat Bartolomeu'nun mürettebatının yorgunluğu, onun keşif gezisini yarıda bırakmasına neden olur. Bu keşfi, Vasco da Gama tamamlayacaktır. Ama şimdilik bu kadarı yeterlidir. Nasılsa yol bulunmuştur bir kere. Artık kimse Portekiz'in önüne geçemeyecektir.

1492. Aksine! Biri Portekiz'in önüne geçmeyi başarır. İnanılmaz bir şey gerçekleşir. Colóm, Colombus ya da Colombo adında biri, Pietro Martire di Anghiera'nın bildirdiği üzere, C*hristophorus quidam Colonus vir Ligurus*[12] ya da başka birinin sözleriyle *Una persona que ninguna persona conocía*, yani hiç kimsenin tanımadığı biri, İspanya bayrağıyla Afrika kıyıları boyunca doğuya doğru ilerlemek yerine batıya, okyanusa yönelir ve –eşi benzeri görülmemiş bir mucize– bu *Brevissimo cammino*'nun, kısacık yolun sonunda Hindistan sandığı karaya ulaşır. Gerçi Marco Polo'nun sözünü ettiği Kubilay Han'ı görmemiştir ama önce bir Cipango (Japonya) Adası'na, sonra da Mangi'ye (Çin) ayak basmıştır. Birkaç günlük bir seyahatin ardından Ganj Irmağı'na ulaşması işten bile değildir.

Kolomb, derilerinin rengi göze çarpacak kadar kızıla çalan Hintliler[13], papağanlar, alışılmamış hayvanlar ve altın hakkında muhteşem hikâyelerle geri döndüğü zaman tüm Avrupa onu şaşkınlıkla karşılar. Garip, ne kadar garip, demek ki yerküre sanıldığından da küçüktür, anlaşılan Toscanelli doğru söylemiştir. İspanya'dan ya da Portekiz'den yola çıkıp batıya doğru üç hafta seyahat etmekle Japonya'ya ya da Çin'e ve Baharat Adaları'nın[14] hemen yakınlarına ulaşılabilmektedir. Hindistan tüm nimetleriyle İspanya kapılarının bu kadar yakınındayken Portekizliler gibi Afrika'nın etrafında altı ay dolaşmak ne büyük aptallıktır. Şimdi ilk iş, Papa'nın da fermanıyla İspanya'nın batıya açılan bu yolu ve orada keşfedilecek tüm toprakları güvence altına almasıdır.

1493. Artık *quidam*[15] değil, aksine majestelerinin amirali ve keşfedilecek ülkeler üzerinde kral vekili olan Kolomb, ikinci kez Hindistan'a gider. Kraliçenin yazdığı mektuplar da yanındadır –Kolomb'un Çin'de bu kez mutlaka karşılaşmayı umduğu Kubilay Han'a yazılmış mektuplar– ayrıca savaşçılar, gemiciler, koloniciler, hatta yerlileri eğlendirmek için müzisyenlerden meydana gelen on beş bin kişi ve Cipango ve Kalikut'tan[16] İspanya'ya götüreceğini düşündüğü altınları ve değerli taşları taşımak için, demir kuşaklarla iyice güçlendirilmiş sandıklar vardır yanında.

1497. Başka bir denizci, Sebastian Cabot İngiltere' den yola çıkıp okyanusu geçer. Şaşırtıcı olan onun da karaya varmasıdır. Burası Vikinglerin söz ettiği Vinland[17] mıdır; yoksa Çin mi? Ne olursa olsun harika olan bir şey varsa; o da okyanusun, *Mare tenebroso*'nun artık teslim alınmış ve bundan sonra tüm gizlerini bu cesur insanlara birer birer açmak zorunda kalacak olmasıdır.

1499. Portekiz'de zafer çığlıkları, Avrupa'da büyük olay! Vasco da Gama, tehlikeli burun üzerinden Hindistan'dan geri dönmüştür. Daha uzun ve zor olan diğer yolu tercih etmesine karşın, Kolomb'un yaptığı gibi küçük adacıklar ve uzakta bir anakara yerine Kalikut'a, dillere destan bir zenginlik içinde yaşayan *zamorin*'lerin[18] yaşadığı yere varmış, Hindistan'ın

kalbini, onun hazinelerini görmüştür. Cabral'ın[19] komutasında yeni bir sefer için hazırlıklar başlamıştır bile. İspanya ile Portekiz, Hindistan'ın fethi için yarışmaktadır.

1500. Yeni bir gelişme. Cabral, Afrika'nın etrafını dolaştığı seyahati sırasında batıya doğru çok fazla yol alır ve kuzeyde Cabot'un başına geldiği gibi, o da burada karaya rastlar. Eski haritalarda adı geçen efsanevi Antil Adaları mıdır burası? Yoksa yine mi Hindistan?

1502. İnsanların anlayabileceği, kavrayabileceği, takip edebileceğinden çok daha fazla gelişme yaşanmaktadır; sadece bu on yıl içinde, bundan önceki bin yıldakinden fazla keşif yapılmıştır. Birbiri peşi sıra gemiler çıkmaktadır limanlardan ve her biri yeni haberlerle dönmektedir. Sanki dünyayı saran masalsı sis perdesi kalkmıştır. İster kuzeyde, ister güneyde olsun gemilerin burnu batıya çevrilir çevrilmez karalar, adalar çıkmaktadır ortaya; Azizler Takvimi'nde[20] bu adalara vermeye yetecek sayıda isim yoktur. Amiral Kolomb bunların yalnızca bin tanesini kendisinin keşfettiğini, "Cennet'ten doğan ırmaklar" gördüğünü iddia etmektedir. Garip ki ne garip! Nasıl olur da eski bilginler ve Araplar, Hint kıyılarındaki bu adalardan, bu şaşırtıcı ülkelerden haberdar değildir? Marco Polo neden onlardan hiç bahsetmemiştir? Üstelik Polo'nun Cipango ve Quanzhou hakkında anlattıkları, Amiral'in bulduklarından ne kadar da farklıdır! Tüm bunlar öylesine kafa karıştırıcı, çelişkili ve giz doludur ki, insanlar batıdaki bu adalar hakkında neye inanacaklarını bilemez. Dünyanın etrafı gerçekten dolaşılmış, Kolomb gerçekten de iddia ettiği gibi Ganj'a, doğudan yelken açan Vasco da Gama'yla neredeyse karşılaşabileceği kadar yaklaşmış mıdır? Yerküre düşünüldüğünden daha mı küçüktür, daha mı büyüktür? Alman matbaacılar kitaplara ulaşmayı o kadar kolaylaştırdı ki, hadi artık biri gelsin de şu mucizeleri açıklasın! Bilginler, denizciler, tüccarlar, asiller merakla bekliyorlar; tüm Avrupa merak içinde. Bütün bu keşiflerden sonra insanlık gerçekte neyi keşfettiğini bilmek istiyor artık. Yüzyılın en önemli olayı gerçekleştirilmiş; herkesin hissettiği bu, geriye bir tek onu anlamlandırmak ve yorumlamak kalmış.

1. (Fr. *sarrasin*'den): Ortaçağ'da Batılıların, Müslüman halklar için kullandığı ad. (Y.N.)

2. Dante, *İlahi Komedya*, Cehennem, XXVI Kanto, 106. Çev. Rekin Teksoy, Oğlak Yayıncılık, 3. baskı, Aralık 1999. (Ç.N.)

3. (Lat.) Karanlık deniz. (Ç.N.)

4. Venedik kentinin en eski mahallesi. (Y.N.)

5. Ortaçağ'ın sonunda, Batı ülkelerinde, Japonya'ya verilen ad. (Y.N.)

6. Büyük İskender'in yakın dostu, Vakanüvis Onisikrifos'un (MÖ 360-290) Sri Lanka'ya (eski Seylan) verdiği isim. (Y.N.)

7. (Port.) Aktarların doğduğu yerden geçmek. (Y.N.)

8. (Lat.) Durgun deniz. (Y.N.)

9. (Lat.) Kanarya Adaları'nın eski adı. (Y.N.)

10. (Port.) Hiç ama hiç yapılmamış. (Y.N.)

11. Bartolomeu Dias'ın Fırtınalar Burnu olarak adlandırdığı, dalgaları ve fırtınalarıyla ünlü bu burna, Portekiz Kralı II. João, Ümit Burnu adını vermiştir. (Y.N.)

12. (Lat.) "Kristof Kolomb adında Ligurialı biri." Liguria, Kuzey İtalya'da, Cenova Körfezi kıyısında küçük bir bölgedir. (Y.N.)

13. Burada Zweig, ayak bastığı Amerika kıtasını Hindistan sanan Kolomb'un izlenimlerini aktarmaktadır. Buna göre, aslında Amerika'nın yerli halkı Kızılderililerle karşılaşan Kolomb'un, Hintli sandığı yerlilerin göze çarpacak kadar "kızıl derili" oldukları yolunda bir izlenim edinmesi doğaldır. Nitekim Batı dillerinde "Hintli" ve "Kızılderili" anlamlarına gelen sözcükler, sesletim (söyleyiş) olarak birbirine yakın, etimolojik

olarak ise akrabadır. Kaldı ki sesletimdeki bu benzeşmenin nedeni, Kolomb'un Kızılderililerin yaşadığı Amerika kıtasını Hindistan sanması olarak da açıklanabilir. Öte yandan Amerika'nın yerli halkını tanımlamak üzere Türkçede kullanılan "Kızılderili" sözcüğü, Batı dillerindeki karşılıklarının aksine, bu özelliği bire bir yansıtan bir sözcük olma özelliğini taşımaktadır. (Y.N.)

14. Günümüzde Maluku Adaları olarak bilinen, Malay Takımadaları'nda, Endonezya'ya bağlı ada grubu. (Y.N.)

15. (Lat.) Herhangi biri. (Y.N.)

16. Hindistan'ın güneybatısındaki Kuzey Kerala eyaletindeki Kojikod kentinin eski adı. (Y.N.)

17. Kuzey Amerika'da, Leif Erikson tarafından MS yaklaşık 1000'de ziyaret edilen ağaçlık bölge. Günümüzde Kanada topraklarının Atlas Okyanusu kıyılarında olduğu sanılmaktadır. (Y.N.)

18. Günümüzdeki Kerala eyaleti topraklarında XII-XVIII. yüzyıllarda hüküm süren feodal Samutiri Krallığı'nı yönetenler. (Y.N.)

19. Pedro Álvares Cabral, Brezilya'nın kâşifi olarak kabul edilen Portekizli denizcidir. (Y.N.)

20. Hıristiyanlıkta, azizlerin doğum ya da ölüm yıldönümlerine göre düzenlenen ayin ya da yortuları veren takvim. (Y.N.)

Otuz iki sayfalık ölümsüzlük için

1503 yılında çeşitli kentlerde, neredeyse aynı anda –Paris'te, Floransa'da ama önce hangisinde belli değil– *Mundus Novus* (Yeni Dünya) başlıklı dört ila altı sayfa uzunluğunda bir broşür dolaşmaya başlar. Latince kaleme alınmış bu broşürün yazarı olarak kısa süre sonra Albericus Vespucius ya da Vesputius'un adı duyulur. Onun Lorenzo Pierfranco di' Medici'ye mektup biçiminde yazdığı bu broşürde, Portekiz kralının emriyle, şimdiye dek bilinmeyen topraklara doğru çıktığı seyahat anlatılmaktadır. Keşif gezileri hakkında yazılan böyle mektup biçimli raporlar o dönemde oldukça yaygındır. Welser, Fugger, Medici gibi Almanya, Hollanda ile İtalya'nın büyük tüccar ailelerinin yanı sıra Venedik *Signoria*'sının[21] da Lizbon ve Sevilla'da temsilcileri bulunmaktadır ve bunlar ticari öngörülerin yapılabilmesi için, Hindistan'a yapılan başarılı keşif gezileri hakkında bilgi verir. Ticaret ataşelerinin bu mektupları, ticari sırlar içerdiğinden çok rağbet görmekte, bunun yanı sıra kopyaları üzerinde de, tıpkı yeni keşfedilen kıyıların haritaları, *portolano*'lar[22] üzerinde olduğu gibi pazarlık edilmektedir. Bazen bu kopyalardan bazılarının girişken bir matbaacının eline geçtiği, bunları matbaasında çoğalttığı da olur. İlginç gelişmeleri mümkün olduğunca en kısa sürede kamuoyuna aktaran bu broşürler, geniş halk kitleleri için o zamanlar henüz kurulmamış olan gazetelerin yerini tutmakta ve işlevlerini yerine getirdikten sonra günah çıkarma tezkereleri ile doktor reçetelerinin arasına sıkışmış halde yıllık panayırlarda satışa çıkarılmaktadır. Birinin onları diğer mektupların, paketlerin yanına koymasıyla, bir zamanlar bir temsilcinin şefine yazdığı özel bir mektup ara sıra da olsa basılı bir kitabın kamusallığına kavuşur.

Kolomb'un "Ganj yakınlarındaki adalar"dan söz ettiği 1493 tarihli ilk mektubundan sonra, bu dönemde yayımlanan broşürlerden hiçbiri, o âna dek kimsenin tanımadığı Albericus'un dört sayfalık broşürü kadar büyük ve uzun soluklu bir heyecan dalgası yaratmayı başaramamıştır. Metnin kendisi bile çarpıcı bir durumun söz konusu olduğunu vurgulamaktadır: "Tüm bilgelerin bu günlerde ne denli çok sayıda olağanüstü şeyin keşfedildiğini anlaması" (*Quam multa miranda in dies reperiantur*); "bugüne dek bilinmeyen ne kadar çok dünya keşfedildiğini ve buralarda neler olduğunu öğrenmesi" (*Quanto a tanto tempore quo mundus cepit ignota sit vastitas terrae et quod continetur in ea*) için bu mektup *ex italica in latinam linguam*'a, İtalyancadan Latinceye çevrilmiştir. Bu türden bir tanıtım stratejisi, yeni haberlere zaten aç bir dünya için başlı başına bir yemdir aslında; nitekim bu broşür büyük rağbet görür. En ücra kentlerde bile birkaç kez yeniden basılır; Almancaya, Felemekçeye, Fransızca ve İtalyancaya çevrilir ve bütün bu dillerde yayımlanmasıyla tüm seyahat raporları derlemelerine alınması bir olur; bir kilometre taşı değilse bile, henüz hiçbir şeyin farkında olmayan bir dünyanın yeni coğrafyasının temel taşıdır bu.

Bu minik broşürün büyük bir başarı elde etmesi, son derece anlaşılır bir durumdur. Çünkü o âna dek adı sanı bilinmeyen Vesputius, güzel ve eğlenceli bir tarzda anlatmayı

bilen ilk denizcidir. Normalde bu macera gemilerine mürettebat namına doluşanlar kendi adını bile yazmaktan aciz, okuma yazması olmayan, denizin kıyıya attığı ganimetleri toplayan su kuşları misali öbek öbek toplaşan asker ve tayfalardır; bir de olsa olsa, olayları kuru bir üslupla arka arkaya sıralamak dışında bir şey bilmeyen bir *excribano*, yani bir kâtip ya da enlem ve boylamları kaydetmekle yetinen bir kılavuz. Buradan da anlaşılacağı üzere yüzyılın başında insanlar, bu uzak bölgelerde neler keşfedildiği hakkında henüz fikir sahibi değildir. Böyle bir zamanda inandırıcı, üstelik eğitimli bir adam çıkar ve abartıp masallar anlatmak yerine, 14 Mayıs 1501 tarihinde Portekiz kralının emriyle yola çıktığını, güneşin de ayın da görülemeyeceği kadar karanlık, fırtınalı bir göğün altında iki ay ve iki gün süreyle geniş okyanusun üzerinde yol aldığını doğru dürüst anlatır. Başından geçen tüm tehlikeli olayları, okurlarına yeniden yaşatır; su alan ve kurtların kemirdiği gemilerle karaya sağ salim ulaşma ümidini nasıl yitirdiklerini anlatır. Bir kozmograf olarak yetkinliği sayesinde nihayet 7 Ağustos 1501'de –ki bu tarih diğer belgelerde belirttiklerinden farklı olsa da onun yazdıklarını okurken bu gibi belirsizliklere alışmak gerek– ilk kara parçasını gördüklerini söyler, hem de nasıl kutsanmış bir kara parçasıdır burası! Çalışmak ve sıkıntı, burada insandan ıraktır. Ağaçların bakıma gereksinimi yoktur, bol bol meyve vermekte, ırmak ve pınarlardan berrak, içilebilir sular akmaktadır. Deniz balık kaynamakta, inanılmaz verimli olan topraktan bilinmeyen, lezzetli meyveler fışkırmaktadır; canlandırıcı meltemler esmektedir bu zengin topraklar üzerinde, yoğun ormanlar ise en güneşli günleri bile serin kılmaktadır. Ptolemaios'un varlığından haberdar olmadığı binlerce farklı hayvan ve kuş vardır burada. İnsanlar hâlâ mutlak bir masumiyet içinde yaşamakta, derilerinin rengi de kızıla çalmaktadır; "Doğumlarından itibaren ölene dek çıplak gezdiklerinden güneş altında böylesine yanarlar," diye açıklamaktadır bunun nedenini gezgin. Ne giysileri ne mücevherleri ne de başka malları vardır. Her şeyleri ortaktır, hatta bu kültürlü beyefendinin, her daim hazır bedenleriyle ilgili oldukça müstehcen anekdotlar aktardığı kadınlar bile. Utanç ve ahlaki emirler, bu doğa çocuklarına tamamen yabancıdır. Baba kızıyla, erkek kardeş kız kardeşiyle, oğul anneyle yatmaktadır. Ne Oidipus kompleksi vardır ne de ket vurmalar; yine de yüz elli yaşına kadar yaşayabilmektedirler –elbette ki bu da onların tek düşmanca özelliğidir– yamyamlık edip birbirlerini yemedikleri takdirde. Kısacası, "dünyevi cennet" diye bir yer varsa buradan uzak olmamalıdır. Vesputius, Brezilya'dan –çünkü adı geçen cennet burasıdır– ayrılmadan önce bu kutsanmış yarımküre üzerinde başka takımlar ve şekiller halinde görünen yıldızları da ayrıntılı bir biçimde anlatır ve hem bu seyahati hem de diğer seyahatleri hakkında daha fazlasını aktarmaya ve "kendinden sonrakilerin onu hatırlayabilmesi" (*ut mei recordatio apud posteros vivat*), "Tanrı'nın, dünyanın şimdiye dek bilinmeyen bu köşesindeki mucizevi eserlerinin de bilinmesi" için bunları bir kitapta anlatmaya söz verir.

Böylesi canlı ve renkli bir raporun çağın insanları arasında yarattığı heyecanı tahmin etmek zor değildir. Çünkü tanınmayan bu bölgelere yönelik merak duygusunu aynı anda hem tatmin edip hem de yeniden ateşlemekle kalmaz, "'Dünyevi cennet' diye bir yer varsa buradan uzak olmamalıdır," şeklindeki sözleriyle Vesputius, çağının en gizemli umutlarından birini de farkında olmaksızın anımsatmış olur. Kilise Babaları[23], özellikle de Yunan

teologları çok uzun zaman önce Tanrı'nın, Âdem' in işlediği ilk günahın ardından Cennet'i büsbütün yok etmediği, onu sadece "karşı dünya"ya, insanların ulaşamayacağı bir yere kaydırdığı savını ortaya atmıştır. Mistik teolojiye göre bu "karşı dünya", okyanusun ötesinde, yani ölümlülerin geçemeyeceği bir bölgenin ardında yer almaktadır. Ancak kâşiflerin cesareti o güne dek aşılmaz sanılan okyanusu alt etmeyi ve diğer yarımkürenin yıldızlarına ulaşmayı başardığına göre, insanlığın eski hayalinin gerçekleşip cennetin yeniden kazanılması niçin mümkün olmasın! Vesputius'un gördüğü ve tuhaf bir biçimde ilk günahtan önceki dünyayı andıran bu masum dünyaya ilişkin tasvirin, günümüzdekine benzer şekilde felaketler içinde yaşayan bir çağda böyle bir heyecan uyandırması ne kadar anlaşılır bir durum! Almanya'da artık angarya yükümlülüğü altında ezilmek istemeyen serfler örgütlenmeye başlamıştır. İspanya'da Engizisyon ortalığı kasıp kavurmakta, en güvenilir insanlara bile huzur vermemektedir. İtalya'da, Fransa'da savaş rüzgârları esmektedir. Bunun gibi günlük sıkıntıların pençesinde kıvranan binlerce, yüz binlerce insan, bu gerilimli dünyadan tiksindikleri için zaten manastırlara kaçmıştır. Kendi küçük dünyasında yaşamayı arzulayan sıradan insanın huzur, sükûnet ve barış bulabileceği hiçbir yer yoktur. Böyle bir zamanda ansızın bir haber gelir ve birkaç sayfalık bir broşür şekline bürünüp kentten kente dolaşmaya başlar; dolandırıcı, yalancı ya da bir Sinbad olmayan, aksine Portekiz kralının sefere gönderdiği, güvenilir, eğitimli bir adam, bilinen tüm sınırların ötesinde insanların barış içinde yaşadığı topraklara rastlamıştır; para, mülk ve iktidar uğruna yapılan savaşların insanların ruhunda sarsıntılar yaratmadığı, prenslerin, kralların, kan emicilerin ve rant toplayıcılarının olmadığı, insanların karınlarını doyurmak uğruna elleri kanayıncaya dek çalışmak zorunda kalmadığı, doğanın hâlâ insanı doyuracak kadar cömert olduğu ve insanın insana düşman olmadığı topraklara... Adı sanı bilinmeyen Vesputius'un seyahat raporuyla yeniden ortaya çıkardığı, çok eskilerden kalma dinî, mesih beklentisi gibi bir umuttur bu. Vesputius insanlığın en derin özlemini canlandırarak ahlakın, paranın, yasa ve mülkiyetin boyunduruğundan kurtulma hayalini, insanların ruhunda Cennet'e dair uzak bir anı gibi belli belirsiz uyanmaya başlayan ve yükümlülük altına girmeksizin zahmetsizce yaşamaya yönelik o dinmek bilmez arzuyu harekete geçirmiştir.

İşte bu olağanüstü koşullarda, kötü bir baskıyla az sayıda çıkan bu kötü broşür, dönemin insanları üzerinde tüm diğer raporlardan, hatta Kolomb'unkinden bile büyük bir etki bırakmış olsa gerek. Ama bu broşürü dünya tarihi içinde böylesine ünlü ve önemli kılan, ne içeriği ne de dönemin insanlarında yarattığı heyecandır. Mektubun asıl özelliği, garip bir şekilde mektubun kendisi değil, başlığında yer alan şu iki sözcüğün, şu dört hecenin, yani *Mundus Novus*'un evrene bakış açımızda devrim yaratmış olmasıdır. O zamana dek Avrupa'da dönemin en önemli coğrafi olayı olarak görülen şey, hazine ve baharat ülkesi Hindistan'a on yıl gibi kısa bir süre içinde iki yoldan ulaşılmış olmasıdır: Doğuya yelken açıp Afrika' nın etrafını dolaşan Vasco da Gama ve batıya yönelip aşılmaz sanılan okyanusu geçen Kristof Kolomb'un izlediği yollar, Vasco da Gama'nın Kalikut'un saraylarından getirdiği hazineler hayranlıkla incelenmiş; İspanya kralının amiral unvanını verdiği Kristof Kolomb'un Çin açıklarında rastladığını düşündüğü sayısız ada hakkında anlattıkları merakla dinlenmiştir. Coşkulu anlatımına bakılacak olursa Kolomb, Marco Polo'nun anlattığı Kubilay

Han'ın ülkesine ayak basmıştır. Bütün bunlara göre dünyanın çevresi dolaşılmış, bin yıldır ulaşılamayan Hindistan'a iki ayrı yoldan varılmıştır.

Şimdiyse başka bir denizci, şu Albericus ortaya çıkmış, çok daha garip bir şeyden söz etmektedir. Batıya doğru yaptığı seyahatinde rastladığı kara Hindistan değil, Avrupa ile Asya arasında kalan, bilinmeyen yepyeni bir bölge, dünyanın tamamen yeni bir parçasıdır. Vesputius, Portekiz kralı adına keşfettiği bu kara parçasına rahatlıkla *Novum Mundum appellare licet*, yani kelimesi kelimesine "Yeni Dünya" adının verilebileceğini yazar ve bu görüşünü ayrıntılı biçimde bir temele dayandırır:

> Çünkü atalarımızın hiçbiri, gördüğümüz bu topraklar ve burada olanlar hakkında bilgiye sahip değildi. Şu an elde ettiğimiz bilgiler onlarınkini katbekat aşıyor. Eski bilginlerin çoğu ekvatorun güneyinde anakara olmadığına, sadece Atlas dedikleri sonsuz bir okyanusun uzandığına inanıyor, bir kıtanın bulunabileceğine ihtimal verenler de çeşitli sebeplerden dolayı üzerinde yaşanamayacağını savunuyordu. Benim seyahatim, bu görüşlerin doğru olmadığını, hakikatle çeliştiğini kanıtladı; çünkü ekvatorun güneyinde karaya, hem de bazı vadileri Avrupa, Asya ve Afrika'dakinden daha yoğun nüfusa sahip, dünyanın bildiğimiz kıtalarındakilerden daha yumuşak, hoş bir iklimi olan bir kara parçasına rastladım.

Az ama öz olmakla beraber bu sözler, *Mundus Novus*'u, insanlık tarihinin en önemli belgelerinden biri haline getirmiştir; bu sözler –ikincisinden tam iki yüz yetmiş yıl önce– "İlk Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi" olmuştur. Kolomb, öldüğü âna dek Guanahaní ve Küba adalarının Hindistan olduğu yanılgısına saplanıp kalmış; bu saplantıyla aslında çağdaşlarının yerküresini daraltmıştır. Ancak bu yeni kara parçasının Hindistan olduğu varsayımını çürüten ve buranın yeni bir dünya olduğunu ileri süren Vespucci ile yerküre, bugüne kadar geçerli olan asıl boyutlarını kazanmıştır. Büyük kâşifin, kendi keşfini görmesini engelleyen perdeyi yırtmış; bu yeni anakaranın kazanacağı boyutlar hakkında en ufak bir fikri olmasa bile, en azından kıtanın güney bölümünün bağımsızlığını keşfetmiştir. Bu anlamda Vespucci, Amerika'nın keşfini tamamlayan kişidir, çünkü her keşif, her buluş sadece onu bulanla değil, daha ziyade bu keşfin etkin güçlerini tanıyanla geçerli sayılır. Kolomb'a yaptıklarının hakkı teslim edilecekse Vespucci'ye de bunu yorumladığı için tarihsel bir önem atfedilmelidir. Vespucci, öncülü Kolomb'un uykusunda gezerken bulduğunu, iyi rüya tabircisi gibi görünür kılmıştır.

O âna dek adı sanı bilinmeyen bu Vesputius'un açıklamaları, inanılmaz ve müjde dolu bir sürpriz yaratmıştır. Bu sürpriz, dönemin ruhunu derinden etkilemiş, hatta Cenovalı Kolomb'un keşfinden bile daha derin ve kalıcı bir etki yaratmıştır. Hindistan'a açılan yeni bir yolun varlığı, Marco Polo tarafından uzun süre önce tarif edilmiş ülkelere gemilerle İspanya'dan da ulaşılabileceği bilgisi, ticari bir atılım olma özelliğiyle ne de olsa bu keşifle yakından ilgili dar bir kesimin dikkatini çekmişti sadece: yani baharatları, karabiber ve tarçını daha ucuza getirebilmek için hangi yolu, Vasco da Gama'nın doğu rotasını mı, yoksa Kolomb'un batı seyrini mi kullanmak gerektiğini canla başla hesaplamakla meşgul Anversli, Augsburglu ve Venedikli tüccarların. Oysa Alberico'nun müjdesi, yani okyanusun ortasında yeni bir kara parçası keşfedildiği haberi, büyük kitlelerin hayal gücü üzerinde karşı konulmaz biçimde etki yaratır. Yoksa keşfedilen yeni kara parçası, eskilerin sözünü ettiği efsanevi

Atlantis midir? Yoksa hep mutluluğun hüküm sürdüğü şairane ada mıdır? Dünyanın, eski çağların bilgelerinin tahmin ettiklerinden çok daha geniş ve hâlâ keşiflere açık olduğu, yerkürenin son gizlerini çözmenin kendi kuşaklarına düştüğü düşüncesi, çağ insanının kendine olan güvenini olağanüstü artırır. Bunun üzerine bilginlerin, coğrafyacıların, kozmografların, matbaacıların, onların hemen ardından da devasa bir okur kitlesinin, adı sanı o zamana kadar bilinmeyen bu Albericus'un verdiği sözü yerine getirip dünyaya ve insanlığa ilk kez yerkürenin gerçek büyüklüğünü gösteren keşif ve seyahatleri hakkında daha çok şey anlatmasını istemesi, anlaşılır bir durumdur.

Nitekim bu sabırsız kitlenin fazla beklemesine gerek kalmaz, çünkü iki ya da üç yıl sonra, akıllılık edip adını açıklamak istemeyen –bunun nedenini az sonra öğreneceğiz– Floransalı bir matbaacı, İtalyanca yazılmış on altı sayfalık ince bir broşür basar. Broşürün adı *Lettera di Amerigo Vespucci delle isole nuovamente trovate in quattro suoi viaggi*'dir (Amerigo Vespucci'nin Çıktığı Dört Seyahatte Bulduğu Yeni Adalar Üzerine Yazdığı Mektup). Bu ince eserin sonunda bir tarih yer almaktadır:

Data in Lisbona a di 4 septembre 1504. Servitore Amerigo Vespucci in Lisbona.[24]

Salt bu başlık bile tüm dünyanın bu gizemli adam hakkında daha fazla bilgiye sahibi olmasını sağlar. Öncelikle adı Alberico değil, Amerigo, soyadı da Vespucius değil, Vespucci'dir. Mektubun büyük bir beye hitaben yazılan giriş kısmından yola çıkarak onun hayatı hakkında başka bilgiler de edinmek mümkündür. Vespucci, Floransa'da doğduğunu, sonradan tüccar olarak İspanya'ya gittiğini söylemektedir (*Per tractate mercantie*). Bu meslekte dört yılını doldururken, talihin ne denli değişken olduğunu anlamış, geçici ve sürekliliği olmayan zenginliklerin dengesiz dağıtılmış olduğunu, bir gün insanı en tepeye oturturken bir başka gün onu, ödünç verdiği zenginlikleri geri almak suretiyle alaşağı ettiğini görmüştür. Aynı zamanda bu kazanç sağlama yarışında insanın başına gelebilecekler ve olumsuz koşullar hakkında da fikir edinmiş olduğundan, ticareti bırakıp kendine daha yüce ve onurlu bir hedef belirlemiştir: dünyanın bir kısmını ve harikalarını görmek (*Mi disposi d'andare a vedere parte del mondo e le sue maraviglie*).

Kastilya kralının batıda yeni topraklar bulması için dört gemi hazırlatmasıyla uygun fırsat kendiliğinden karşısına çıkmıştır. Kral ondan filoyla beraber denize açılmasını ve keşiflerde yardımcı olmasını istemiştir (*Per aiutare a discoprire*). Ama Vespucci sadece bu ilkinden değil, bunun ardından yaptığı diğer üç seyahatten de (bunlardan biri halihazırda *Mundus Novus*'ta anlatılıyordu) söz etmektedir. Yaptığı seyahatler –tarih sırası önemlidir– şöyledir:

İlki, İspanyol bandırasıyla 10 Mayıs 1497-15 Ekim 1498; ikincisi, yine Kastilya kralı adına 16 Mayıs 1499-8 Eylül 1500; üçüncüsü, (*Mundus Novus*) bu kez Portekiz bandırasıyla 10 Mayıs 1501-15 Ekim 1502 ve dördüncüsü yine Portekizliler adına 10 Mayıs 1503-18 Haziran 1504 arasıdır.

Adı sanı bilinmeyen bu tüccar, bu dört seyahat sayesinde dönemin büyük denizci ve kâşiflerinin safına katılmıştır.

Bu dört seyahat hakkındaki adı geçen raporun, *Lettera*'nın kime gönderildiği ilk baskıda

belirtilmemiş, bu kişinin Floransa *gonfaloniere*'si, Başyargıç Piero Soderini olduğu ancak daha sonraki baskılarda açıklanmıştır. Ama –Vespucci'nin yazdığı eserlerde sıklıkla başka muğlak noktalara da rastlanacaktır– günümüze dek bu konuda geçerli bir kanıt bulunabilmiş değildir. Giriş bölümünde yer alan resmî beylik sözlerin dışında metnin kalan kısmı, *Mundus Novus*'taki kadar rahat, eğlenceli ve canlıdır. Vespucci, bu yabancı halkın "Epikurosçu yaşam biçimi" hakkında daha ayrıntılı bilgi vermenin dışında, çatışmalar, deniz kazaları ve yamyamlar, dev yılanlarla yaşanan dramatik karşılaşmalardan da bahseder; birçok hayvan ve birçok araç gereç (örneğin hamak) onun sayesinde Avrupa kültür tarihine girer. Coğrafyacılar, gökbilimciler, tüccarlar burada değerli bilgiler, bilimadamları ise üzerine tartışıp geniş kitlelere yayabilecekleri yeni savlar bulur. Meraklı okurların da keyfi yerindedir. Raporun sonunda Vespucci, bir kez daha vatanına dönüp kafasını toplar toplamaz bu yeni dünya hakkındaki asıl eserini kaleme alacağının müjdesini verir.

Ancak Vespucci söz konusu eseri asla yazmamış ya da Vespucci'nin günlükleri gibi bu eser de günümüze ulaşmamıştır. Böylece Amerigo Vespucci'nin külliyatı hepi topu otuz iki sayfayla sınırlı kalmıştır (kaldı ki bunların içinde üçüncü seyahat, *Mundus Novus*'un bir varyantından ibarettir); ölümsüzlüğe giden yol için minnacık ve pek de ağır olmayan bir çantadır bu. Hatta yazı yazan başka hiç kimsenin günümüze ulaşmış bu denli az eserle bunca ünlü olmayı başaramadığını söylemek abartılı olmayacaktır; nitekim sonunda yıldızlı ve şeritli bayrakla yıldızlı göklerde dalgalanacak olan bu adın kendi çağını aşıp bizlerin zihninde yer edebilmesi için rastlantı üzerine rastlantının, yanlışlık üzerine yanlışlığın yığılması gerekecektir.

İlk rastlantı, bununla eşzamanlı olarak da ilk yanlışlık, geniş anlamıyla yazınsal bakımdan önemsiz sayılabilecek bu otuz iki sayfanın hemen yardımına koşmakta gecikmez. Kurnaz bir İtalyan matbaacı, daha 1504 yılında, dönemin seyahat raporlarından oluşan derlemeler basmak için uygun olduğu öngörüsünde bulunur. İlk olarak Venedikli Albertino Vercellese, eline geçen tüm seyahat raporlarını küçük bir kitap halinde bir araya getirir. Alvise Cadamosto ve Vasco da Gama'nın seyahat raporları ile Kolomb'un ilk seferine ait seyahat raporlarını kapsayan *Libretto di tutta la navigazione dei re di Spagna delle isole e terreni nuovamente trovati* (İspanya Kralının Bütün Seyahatleri ve Yeni Bulunan Topraklar Üzerine Kitapçık) öylesine yüksek satış rakamlarına ulaşır ki, Vicenza'daki bir matbaacı, 1507 yılında, Cadamosto, Vasco da Gama ve Pedro Álvares Cabral'in Portekiz hizmetinde çıktıkları keşif gezilerini, Kolomb'un ilk üç seyahatini ve Vespucci'nin *Mundus Novus*'unu içeren daha kapsamlı (126 sayfalık) bir antoloji (Zorzi ve Montalbodo editörlüğünde) yayımlamaya karar verir. Kaderin cilvesi olarak kitabı için, *Mondo novo e paesi nuovamente retrovati da Alberico Vesputio fiorentino*'dan (Floransalı Alberico Vesputio' nun Bulduğu Yeni Topraklar ve Yeni Dünya) daha uygun bir ad bulamaz. Böylece büyük yanlışlıklar komedyası da başlamış olur, çünkü adı geçen başlık tehlikeli biçimde çift anlamlıdır. Sanki bu yeni topraklara Yeni Dünya adını Vespucci vermiş, aynı zamanda bu yeni dünya onun tarafından keşfedilmiştir; başlığın bulunduğu kapağa sadece şöyle bir göz atanlar bile kaçınılmaz biçimde bu yanlışlıktan nasibini alacaktır. Arka arkaya defalarca baskısı yapılan bu kitap, binlerce kişinin eline geçtiğinden, Vespucci'nin bu yeni toprakların kâşifi olduğu yolundaki

yalan yanlış haber, yıldırım hızıyla yayılır. Hiçbir şeyden haberi olmayan Vicenzalı bir matbaacının, hazırladığı antolojinin kapağına Kolomb'un yerine Vespucci'nin adını yazması, işte böyle aptalca bir rastlantı yine hiçbir şeyden haberi olmayan Vespucci'ye farkına bile varmadığı bir ün kazandırır; kendi bilgisi ve iradesi dışında onu, başkasının başarısına konmaya çalışan biri konumuna düşürür.

Elbette böyle bir yanlışlık bu kadar derin, yüzyılları aşan bir etki yaratmak için tek başına yeterli olamaz. Ama bu, yanlışlıklar komedyasının sadece ilk perdesi, hatta giriş kısmıdır. Bu yanıltıcı olaylar örgüsünün tamamlanması için rastlantıların gayretle birbirine eklemlenmeye devam etmesi gerekir. Gariptir, kaleme aldığı otuz iki sayfayla yaşamında yazarlık sayfasını kapatan Amerigo Vespucci'nin ölümsüzlük mertebesine yükselişi, asıl şimdi başlamakta ve bu belki de şöhret tarihindeki en grotesk biçimi almaktadır. Üstelik bu yükselişin başladığı yer, dünyanın bambaşka bir köşesi, Vespucci'nin adım bile atmadığı, Sevilla'daki bu denizci tüccarın büyük bir olasılıkla varlığından bile haberdar olmadığı Saint-Dié-des-Vosges kasabasıdır.

21. (İt.) Yürütme Konseyi. (Y.N.)

22. (İt.) Bir kıyının deniz, hava, vb. yönlerden özelliklerini ayrıntılı olarak ele alan rehber kitap. (Y.N.)

23. VIII. yüzyıl öncesinde Hıristiyanlığın ilk döneminde yaşamış büyük piskoposlar ile öteki büyük Hıristiyan bilginleri. (Y.N.)

24. (İt.) 4 Eylül 1504'te Lizbon'da tarih atıldı. Lizbon'daki hizmetkârınız Amerigo Vespucci. (Y.N.)

Bir dünya adına kavuşuyor

Kimse Saint-Dié kasabasının adını bugüne dek işitmediği için kendi coğrafya bilgisinden şüphe etmesin; en bilgili kişiler bile Amerika'nın adını almasında bu kadar büyük rolü olan bu *Sancti Deodati oppidum*'un[25] nerede olduğunu keşfetmek için iki yüzyıldan uzun süreye gereksinim duymuştur. Bir zamanlar Lorraine Düklüğü'ne bağlı, Vosges Dağları'nın gölgesinde kalmış bu küçük kasaba, o zamana dek dünyanın ilgisini üzerine çekecek hiçbir başarıya imza atmamıştır. Gerçi buranın yönetimini elinde bulunduran II. René de, ünlü dedesi *le Bon Roi* René[26] gibi Kudüs ve Sicilya kralı ile Provence kontu unvanlarına sahiptir; ama gerçekte sanatlara ve bilimlere duyduğu büyük sevgiyle dürüstçe idare ettiği bu bir parça Lorraine toprağının düküdür sadece. Gariptir ki –tarih tekerrürden ibarettir– bu küçük kasabada daha önce de Amerika'nın keşfi üzerinde etkili olacak bir kitap yazılmıştır; çünkü Kardinal Pierre d'Ailly, *Imago Mundi* (Dünyanın Görünümü) adlı bu eseri, tam da burada kaleme almış ve bu eser, Toscanelli'nin mektubuyla beraber Kolomb'u Hindistan'a batıdan gidilen yolu araması konusunda teşvik etmiştir. Amiral, bu eseri, örnek aldığı temel kitap olarak ölünceye dek bütün seyahatlerinde yanında taşımıştır. Nitekim günümüze ulaşan ona ait nüshanın sayfa kenarlarında kendi elyazısıyla aldığı sayısız notu görmek mümkündür. Bu nedenle Amerika ile Saint-Dié arasında Kolomb öncesi bir ilişki olduğu yadsınamaz. Fakat Amerika'nın adını borçlu olduğu olay –ya da yanlışlık– Dük René idaresi altındayken gerçekleşir. II. René'nin himayesi ve büyük olasılıkla maddi desteği altında Saint-Dié adlı bu minicik kasabada birkaç hümanist, adı Gymnasium Vosgianum koyulan ve amacı eğitim vermek ya da yayınlar yapmak yoluyla değerli kitapları geniş kitlelere ulaştırmak olan bir tür komisyon kurar. Bu minyatür akademide, sıradan halk ile ruhban sınıfı, kültürel işbirliği için bir araya gelir; ne var ki Gauthier Lud adında bir matbaacı, yaklaşık 1507 yılında burada bir matbaa kurup kitap basmaya karar vermemiş olsa tüm bu bilgi tartışmalarından haberimiz bile olmazdı. Aslında kasaba, bu amaç için son derece uygun bir yerdir, çünkü Gauthier Lud'e gerekli olan yayıncı, çevirmen, düzeltmen ve illüstratörler hemen elinin altındadır; ayrıca üniversitesi ve değerli hamileriyle Strasbourg çok yakındır. Öte yandan hami sıfatıyla cömert dük de kasabadan desteğini esirgemediğine göre, dünyadan tecrit edilmiş görünen bu sakin, küçük kasabada daha büyük eserlerin basılmasına da cesaret edilebilecektir.

Peki ama hangi eseri basmalı? Her geçen yıl yapılan yeni keşiflerle dünya hakkındaki bilinenler arttığından dönemin ilgisi coğrafyaya yöneliktir. Coğrafya alanında o güne dek tek bir klasik kitap vardır, o da Ptolemaios'un, açıklamaları ve haritalarıyla yüzlerce yıldır Avrupalı bilginler tarafından üstün ve eksiksiz kabul edilen *Cosmografia*'sıdır.[27] 1475'te Latinceye çevrilmesiyle genel coğrafya referansı olarak dünyanın tüm bilimadamlarının kullanımına sunulmuş, bundan sonra da vazgeçilemez bir eser olmuştur. Ptolemaios'un söylediği ya da haritalarında gösterdiği her şey, salt adının işaret ettiği yetkinliği nedeniyle kanıtlanmış sayılmaktadır. Ancak özellikle aradan geçen yirmi beş yılda, bu tarihten önceki

yüzlerce yıl boyunca öğrenilenden çok daha fazla bilgi elde edilmiştir; dünya hakkında kendisinden bin yıl sonra gelen kozmograflar ve coğrafyacılardan bile fazlasını bilmeyi başaran Yunanlı bilgin, ansızın birkaç cesur denizci ve maceracı tarafından yalanlanmış; bunlar, sunduğu bilgileri fazlasıyla aşmıştır. *Cosmographia*'yı yeniden basmak niyetinde olan bir yayıncı, artık eseri düzeltip eksiklerini gidermek, batıda keşfedilen ada ve kıyıları eski haritalara işlemek zorundadır. Ptolemaios'un bundan sonra da her şeyi bilen bir bilge, kitabınınsa mutlak doğru kabul edilmesi için yeni deneyimler geleneği doğrulamalı, ufak tefek düzeltiler bu klasik esere karşı duyulan saygıya yeni bir inandırıcılık kazandırmalıdır. Gauthier Lud'den önce hiç kimse bu eksik kitabı tamamlamayı akıl edememiştir. Sorumluluk istemesinin yanı sıra umut vaat eden, bu sebepten dolayı da ortak bir eser ortaya koymak için bir araya gelmiş olan söz konusu topluluğa son derece uygun düşen bir görevdir bu.

Sadece sıradan bir matbaacı değil, Dük'ün sekreteri ve papaz yardımcısı, eğitimli, buna ek olarak da varlıklı bir adam olan Gauthier Lud, karşısındaki bu bir grup insana bakıp bundan daha talihli olamayacağını düşünmüş olmalıdır. Haritaların çizimi ve oyma baskıları için Martin Waldseemüller adında yetenekli ve genç bir matematikçi ve coğrafyacı vardır; bu genç ilerde, dönemin âdetlerine uygun olarak bilimsel eserlerde adını Yunancalaştırarak İlakomilos'a çevirecektir. Breisgau Üniversitesi öğrencisi olan yirmi yedi yaşındaki bu adam, gençliğin verdiği güç ve cesareti, donanımlı bilgisi ve haritalarının haritacılık tarihinde onyıllar boyunca üstünlük sağlayacağı olağanüstü bir çizim yeteneğiyle birleştirmektedir. Lud'ün elinin altında genç bir şair de bulunmaktadır; kendine Philesius diyecek olan Matthias Ringmann, şairane üslubuyla eserin giriş kısmını kaleme almak, Latince metinleri zevk sahibi birinin dokunuşlarıyla düzeltmek için uygun biridir. Doğru çevirmeni bulmak da zor olmaz; gerçek bir hümanist olarak sadece eski dillerde değil, çağdaş olanlarda da eğitim almış olan Jean Basin tam aranan özelliklere sahiptir. Böylesine bilgili bir ekiple bu ünlü eseri gözden geçirmeye hiç tasalanmadan başlanabilir. Peki ama yeni keşfedilen bölgelerin tasviri için gerekli dayanaklar nereden bulunacaktır? Yeni Dünya denen yerlere ilk olarak şu Vesputius işaret etmemiş midir? Görünüşe bakılırsa *Mundus Novus*'u 1505 yılında *De Ora Antarctica* (Antarktika Bölgesi Üzerine) adı altında Strasbourg'da yayımlayan Matthias Ringmann'dır. Ringmann, Almanya'da henüz bilinmeyen İtalyanca *Lettera* metnini Latinceye çevirip Ptolemaios'un metninin devamıymış gibi buna eklemeyi tavsiye eder.

Yapılması düşünülen şey, dürüst ve kesinlikle takdire şayan bir başlangıçtır aslında; ama yayıncıların kibrinin Vespucci'ye kötü bir oyun oynamasının sonucu olarak, ileriki kuşakların Vespucci'nin boynuna geçireceği yağlı ipe ikinci düğüm atılmış olur. Dürüst davranmak ve Vespucci'nin çıktığı dört seyahate ilişkin raporlarından oluşan *Lettera*'yı, Floransa'da yayımladığı şekliyle İtalyancadan Latinceye çevirdiklerini söylemek yerine, Saint-Dié'deki bu hümanistler, kısmen yayımladıkları esere saygınlık kazandırmak, kısmen de mesenleri[28] Dük René'yi dünyanın gözü önünde onurlandırmak için romantik bir hikâye uydururlar. Okurlarında, yeni dünyaların kâşifi Americus Vesputius'un, bu son derece ünlü coğrafyacının, dükleri René'nin yakın dostu ve büyük bir hayranı olduğu, Lorraine'e gönderdiği *Lettera*'yı doğrudan ona hitaben yazdığı ve kendi yayımladıklarının da bunun ilk baskısı olduğu izleniminin oluşmasına izin verirler. Efendilerine duydukları nasıl da büyük bir bağlılığın ifadesidir bu! Zamanının en büyük bilgini, ünlü denizci, seyahatleri hakkında

yazdıklarını, İspanya kralı dışında küçücük bir düklüğün başındaki basit bir düke göndermiştir! Başlattıkları bu hayırlı işi desteklemek için, İtalyanca *Magnificenza*[29] biçimindeki ithaf, Latince *Illustrissimus rex Renatus*[30] olarak değiştirilir. Ayrıca daha önce basılmış olan orijinal İtalyanca metinden yalnızca çeviri yapıldığı gerçeğine dair tüm izleri ortadan kaldırmak için, Vespucci'nin eserini Fransızca olarak gönderdiği ve *insignis poeta*[31] Johannes Basinus'un (Jean Basin) daha sonra bunu *ex gallico*'dan, yani Fransızcadan zarif Latinceye kazandırdığı (*Qua pollet elegantia latina interpretavit*) notunu düşerler. Yakından bakıldığında bu ihtiras dolu sahtekârlığın tutarsızlıkları hemen göze çarpmaktadır; çünkü *insignis poeta*, metnin orijinalinde İtalyanca olduğuna açıkça işaret eden bölümleri ortadan kaldırırken fazla üstünkörü davranmıştır. Çeviride Vespucci, Lorraine'deki Kral Renatus'a, olsa olsa Medici ya da Soderini için anlamlı olabilecek şeyler anlatmakta, örneğin ikisinin birlikte Floransa'da, Amerigo'nun amcası Antonio Vespucci'nin yanında öğrenim gördüklerinden bahsetmekte ya da Dante için *poeta nostro*[32] demektedir ki, bu, ancak söz konusu mektubu bir İtalyan'ın başka bir İtalyan'a yazması durumunda geçerli olabilecek bir durumdur. Vespucci'nin diğer vakalardaki kadar suçsuz olduğu bu sahtekârlığın ortaya çıkması yüzyıllar sürecektir. Yüzlerce eserde (hatta yakın zamana kadar), Vespucci'nin dört seyahatine ilişkin bu raporlarını gerçekten de Lorraine Dükü'ne hitaben yazdığı yer alacaktır; Vespucci'nin kazandığı tüm şöhret, maruz kaldığı bütün suçlamalar, Vosges Dağları'nın eteklerindeki bu küçük kasabada, kendi bilgisi dışında basılan bir kitaba dayanmaktadır.

Ama bütün bunlar, o zamanlar kimsenin haberdar olmadığı perde arkasındaki olaylar ile çıkar amaçlı uygulamalardır. Kitapçılar, bilginler, prensler ve tüccarlar 25 Nisan 1507 tarihindeki kitap fuarında elli iki sayfalık bir esere rastlarlar:

> *Cosmographiae introductio. Cum quibusdam geometriae ac astronomiae principiis ad eam rem necessariis. Insuper quatuor Americi Vespuccii navigationes. Universalis cosmographiae descriptio tam in solido quam plano eis etiam insertis quae in Ptolomeo ignota a nuperis reperta sunt*[33].

Küçük kitapçığı açanlar önce, şiirsel yeteneklerini sergilemek için can atan yayıncıların şairlik kibrini sineye çekmek zorundadır; Matthias Ringmann'ın İmparator I. Maximilian'a[34] ithafen kaleme aldığı bir şiir ve Waldseemüller-İlakomilos'un, kitabı, ayaklarının dibine bıraktığı İmparator için yazdığı bir önsöz gibi. Ancak bu iki hümanist, değerli kibir duygularını tatmin ettikten sonra Ptolemaios'un eğitici metni, hemen ardından kısa bir tanıtım yazısıyla da Vespucci'nin dört seyahati başlar.

Saint-Dié'de yayımlanan bu kitapla Amerigo Vespucci adı, yeniden hızla yükselişe geçer; ancak henüz zirveye ulaşmamıştır. Vespucci adı, İtalyanca *Paesi nuovamente retrovati* antolojisinin kapağında iki anlama da gelecek şekilde "Yeni Dünya'nın kâşifi" olarak yer almakta, içindeyse çıktığı seyahatler, Kolomb ve diğer kâşiflerin seyahatleriyle birlikte anılmaktadır. *Cosmographiae introductio*'da ise Kolomb adı artık hiç geçmez olur. Belki Vosges'daki hümanistlerin bilgisizliğinden kaynaklanan, ama yine de ağır sonuçları olan bir rastlantıdır bu. Çünkü bu sebepten dolayı tüm ışık doğrudan Amerigo Vespucci'nin üzerine

düşüp onu aydınlatmış, keşfin tüm şanı ve şöhreti yalnızca Vespucci'ye kalmıştır. İkinci bölümde Ptolemaios'un zamanında bilinen dünyanın tasviri yapılırken, dünya her ne kadar başka kâşifler tarafından genişletildiyse de, bunun ancak Americo Vesputio tarafından insanlığın bilgisine sunulduğu yazmaktadır (*Nuper vero ab Americo Vesputio latius illustratam*). Beşinci bölümde, *Et maxima pars Terrae semper incognitae nuper ab Americo Vesputio repertae,*[35] sözleriyle Vespucci açıkça bu yeni bölgelerin kâşifi olarak anılmaktadır. Yedinci bölüme gelindiğinde ise, yüzyıllar boyunca belirleyici olacak fikir ilk kez dile getirilir. Waldseemüller, *Quarta orbis pars*'tan, "dünyanın dördüncü kıtası"ndan söz ederken kişisel bir öneride bulunur ve *Quam quia Americus invenit Amerigem quasi Americi terram, sive Americam nuncupare licet*, yani Americus bulduğu için buranın bundan böyle Americus'un toprakları ya da America olarak anılabileceğini söyler.

Amerika'nın gerçek vaftiz belgesi bu 12 sözcükten ibarettir. Dörtte bir formalık bir sayfanın üzerinde bu ad ilk kez harflere dökülmüş ve basılarak çoğaltılmıştır. Kolomb'un Santa Maria'nın güvertesinde durmuş, ışıldayan Guanahani kıyılarını ilk kez gördüğü 12 Ekim 1492, yeni kıtanın doğum tarihi olarak kabul edilecek olursa, *Cosmographiae introductio*'nun matbaadan çıktığı 25 Nisan 1507'yi de kıtanın vaftiz günü ilan etmek gerekir. Gerçi o âna kadar adı sanı bilinmeyen yirmi yedi yaşındaki bu hümanistin gözden ırak, küçük bir kasabada yaptığı sadece basit bir öneri olsa da kendini, kendi önerisinin cazibesine öyle kaptırır ki, bunu bir daha, bu kez üstüne basa basa tekrarlar. Waldseemüller, dokuzuncu bölümde de önerisini, ayrı bir paragraf açarak ifade eder:

> Günümüzde, dünyanın bu bölümleri (Avrupa, Afrika ve Asya) tamamıyla keşfedildi ve Amerigo Vespucci tarafından dünyanın dördüncü kıtası bulundu. Avrupa ile Asya dişil adlar aldığına göre, yeni bulunan bu bölgeyi, onu bulan bilge adamın adıyla Amerigo, Amerigo'nun Toprakları ya da America diye adlandırmamak için hiçbir sebep göremiyorum.[36]

Kendi Latince sözleriyle tekrarlanacak olursa:

> Nunc vero et hae partes sunt latius lustratae et alia quarta pars per Americum Vesputium (ut in sequentibus audietur) inventa est, quam non video cur quis iure vetet ab Americo inventore sagacis ingenii viro Amerigem quasi Americi terram sive Americam dicendam; cum et Europa et Asia a mulieribus sua sortita sunt nomina.

Waldseemüller bununla da yetinmeyip paragrafın kenarına "America" sözcüğünü bastırır ve eserin yanında verilen haritanın içine de bu adı yazar. Kendisi bundan habersiz olsa da Amerigo Vespucci, o andan itibaren ölümlü başının çevresinde, ölümsüzlüğün halesini taşımaya başlamıştır; Kıta, o andan itibaren Amerika adını almıştır ve bundan sonra da hep bu adla anılacaktır.

Heyecanlı okurlar, öfkelenip bunun saçma olduğunu ileri sürebilir. Nasıl olur da yirmi yedi yaşındaki taşralı bir coğrafyacı, Amerika'yı asla keşfetmemiş olmak bir yana, hepi topu otuz iki sayfalık, ciddiyeti su götürür bir rapor yazmış bir adama, koskoca kıtanın tamamına kendi adının verilmesi onurunu yaşatma küstahlığına kalkışabilir? Ancak böyle bir öfke, o

dönemin anlayışına hiç uygun değildir; çünkü temelindeki düşünce dönemin tarihsel konumundan değil, bizim bakış açımızdan kaynaklanmaktadır. Günümüzde "Amerika" sözcüğünü telaffuz ederken içgüdüsel olarak gözümüzün önüne Alaska'dan Patagonya'ya dek uzanan devasa bir kara parçasını getirmek gibi bir hataya düşeriz. Oysa 1507 yılında *Mundus Novus*'un böylesine geniş bir alana yayıldığı hakkında ne zavallı Waldseemüller'in ne de başka bir ölümlünün en ufak bir fikri vardı; XVI. yüzyıl başlarındaki haritalara şöyle bir bakmak bile, o dönemin kozmografyasının *Mundus Novus* adı altında aşağı yukarı ne anladığını görmemizi sağlayacaktır: okyanusun karanlık sularının ortasında sürükleniyor gibi görünen dağınık, kenarları kâşiflerin merakı tarafından birazcık kemirilmiş kara parçaları. Bu haritalarda Cabot ile Joã Vaz Corte-Real'in ayak bastıkları Kuzey Amerika kıyılarının o küçücük kısmı, halen Asya'nın bir parçası olarak görünmektedir ki, bu durumda Boston'dan Pekin'e sadece birkaç saatte varılabilirdi. Florida, Küba ile Haiti'nin yanı başında büyük bir ada olarak yer almaktadır; Kuzey ile Güney Amerika'yı birbirine bağlayan Panama Kıstağı'nın yerindeyse geniş bir deniz kütlesi görülmektedir. Hemen güneyde bilinmeyen yeni topraklar (günümüz Brezilyası), Avustralya gibi, büyük ve yuvarlak bir ada biçiminde çizilmiş, haritalardaki adı da *Terra da Santa Cruz*[37] ya da *Mundus Novus* ya da *Terra dos Papagaios*[38] – yeni keşfedilmiş topraklar için ne kadar biçimsiz, zor adlar! Vespucci bu kıyıları ilk keşfeden kişi olmasa da –aslında Waldseemüller bunu da bilmemektedir– onları tasvir edip Avrupa'ya tanıtan ilk kişi olduğundan, Waldseemüller bu kara parçalarına onun adının verilmesini teklif etmekle genel bir âdete uygun davranmış olmaktadır. Bermuda adını Juan Bermúdez'den, Tazmanya Abel Tasman'dan,[39] Fernando Po[40] ise Fernando Po'dan alıyorsa bu yeni topraklar neden onu halka ilk taşıyan kişinin adını almasın ki? Waldseemüller'in bu davranışı, yeni bulunan kara parçalarının aslında Asya'ya ait olmayıp *Quartam pars mundi*'yi[41], yeni bir kıtayı meydana getirdiği savını ilk ortaya atan –ki Vespucci'nin yaptığı budur– bilgeye karşı yapılmış hoş bir jesttir. İyi niyetli bu tutumuyla Vespucci'ye küçük bir adalar topluluğu olduğu tahmin edilen Terra Sancta Crucis yerine Labrador'dan Patagonya'ya dek uzanan koca bir anakaraya adını verme onuru sağladığını, böylelikle de kıtanın gerçek kâşifi Kolomb'un hakkını yediğini ise Waldseemüller'in bilmesi olanaksızdı. Zaten nasıl bilecekti, Kolomb'un kendisi bile inat ve ısrarla Küba'nın Çin, Haiti'ninse Japonya olduğunu iddia ederken? Amerika'nın bu biçimde adlandırılmasıyla yanlışlıkların oluşturduğu arapsaçı daha da karman çorman bir hal alır. Vespucci sorununa, iyi niyetle bile olsa yaklaşan herkes, bu karmaşa yumağını daha da içinden çıkılmaz kılan yeni bir düğüm atmaktadır.

Görüldüğü üzere Amerika'nın adının Amerika olmasını bir yanlış anlamaya, dahası çifte katlanmış bir çifte rastlantıya borçluyuz. Çünkü *insigni poetae* Jean Basin, Amerigo adını Latinceye Americus yerine, diğerlerinin yaptığı gibi Albericus biçiminde aktarmış olsaydı, New York ile Washington şimdi Amerika değil, Alberica sınırları içinde yer alacaktı. Ama bu isim artık yazıya dökülmüştür ve söz konusu yedi harf ebediyen bir sözcük haline dönüşmüş şekliyle kitaptan kitaba, ağızdan ağıza engellenemez, unutulmaz biçimde dolaşmaktadır. Bu yeni sözcük kendi başına durmayı ve var olmayı başarmaktadır, üstelik Waldseemüller'in rastlantısal olarak yaptığı öneri, mantık ya da mantıksızlık, hak ya da

haksızlık nedeniyle değil, içinde barındırdığı fonetik güç sayesinde yapabilmektedir bunu: Amerika sözcüğünün sesletimi, dilimizdeki en tok sesli ünlü harfle bir yükselip bir alçalırken diğer ünlüleri de en uygun dönüşümle içine katmaktadır. Coşkuyla sesletilmeye uygun, akılda kolay kalacak kadar net, güçlü, tok bir sözcüktür bu; üstelik genç topraklara, güçlü, yükselmeye çalışan bir halka uygundur. Bu genç coğrafyacı, yaptığı tarihsel hatayla, karanlıktan yükselen bu yeni dünyaya Asya, Avrupa ve Afrika'yla akraba bir ad vererek mantıklı bir şey yapmıştır aslında.

Fetheden bir sözcüktür bu. İçinde kudret vardır, diğer bütün tanımları hızla ezer. *Cosmographiae introductio*'nun yayımlanmasından sadece birkaç yıl sonra *Terra dos Papagaios*, *Isla de Santa Cruz*[42], *Brazzil*, *Indias Occidentales*[43] adlarını tüm kitap ve haritalardan silip atmıştır bile. Fetheden bir sözcüktür; her geçen yıl daha fazlasını, binlerce, yüz binlerce fazlasını, Martin Waldseemüller'in hayal bile edemeyeceği kadarını teslim alır. 1507 yılında "Amerika" adı sadece Brezilya'nın yer aldığı kuzey kıyılarını tarif etmekte, Arjantin'in de yer aldığı güney kesimiyse hâlâ *Brasilia inferior*[44] adıyla anılmaktadır. Güney Amerika'nın kuzey kıyılarına, hatta belki de tüm Brezilya'ya, buraları ilk kez tarif eden Vespucci'nin adı verilmiş olsaydı, kimsenin aklına Waldseemüller'i hata yapmakla suçlamak gelmezdi. Ama aradan birkaç yıl geçmesiyle Amerika adı, bütün Brezilya kıyılarını, Arjantin ve Şili'yi, yani Floransalı denizcinin asla ayak basmadığı, hiç görmediği bölgeleri de hâkimiyeti altına almıştır. İster sağda ya da solda, ister yukarıda ya da aşağıda olsun, ekvatorun güneyinde keşfedilen her kara parçası artık Vespucci'nin toprakları olarak anılmaya başlamaktadır. Nihayetinde, Waldseemüller'in kitabından yaklaşık on beş yıl sonra bütün Güney Amerika'dan, Amerika adıyla bahsedilmektedir. Bütün büyük haritacılar –*Orbis Novus* (Yeni Yerküre) adlı eserinde Simon Gryneus, çizdiği dünya haritalarındaysa Sebastian Münster– Saint-Diéli bu akıl hocasının rızasına boyun eğer. Oysa mutlak zafer henüz kazanılmamıştır. Muhteşem yanlışlıklar komedyası henüz sona ermemiştir. Haritalarda Kuzey Amerika hâlâ Güney Amerika'dan ayrı, başka bir dünya olarak görünmektedir, kısmen dönemin inatçılığından, kısmen de Amerigo'nun kıtasıyla arasında olduğu tahmin edilen boğaz nedeniyle hâlâ Asya'nın bir parçası sayılmaktadır. Sonunda bilim, bütün bu kara parçalarının, bir buz denizinden diğerine uzanan yekpare bir kütle olduğunu, dolayısıyla da tüm kıtaya tek bir ad verilmesi gerektiğini kavrar. Bunun üzerine bu gururlu, yenilgi nedir bilmeyen sözcük, bir yanlışlıkla bir hakikatten doğan piç, tüm haşmetiyle yükselip pençelerini ölümsüz kurbanının etine geçirir. Daha 1515'te Nürnbergli coğrafyacı Johannes Schöner, yerküresine eşlik eden kısa bir yazıda *Americam sive*[45] *Amerigem*'in *novum Mundum et quartam orbis partem*, yani Yeni Dünya ve yerkürenin dördüncü kıtası olduğunu resmen ilan etmiştir. 1538'de ise haritacılar üstadı Mercator, bütün kıtayı günümüzde bilinen şekliyle bir bütün olarak dünya haritasına işlemiş ve kuzey bölümün üzerine A M E, güneyde kalan bölüme ise R I C A yazmıştır. O zamandan bu yana bu kıtayı tanımlayan başka hiçbir sözcük yoktur. Vespucci otuz yıl içinde dünyanın dördüncü kıtasını, kendisi ve ölümünden sonraki ünü için fethetmiştir.

İsim babasının bilgisi ve onayı dışında gerçekleştirilen bu vaftiz töreni, şöhretin fani tarihinde benzeri olmayan bir örnektir. Bir adam iki sözcükle, *Mundus Novus* ile ünlü olmuş, genç bir coğrafyacının yazdığı üç satırla ölümsüzlük mertebesine yükselmiştir; şimdiye dek başka hiçbir rastlantı ve yanlışlık, buna benzer cüretkâr bir komedyaya neden

olmamıştır. Ancak tragedyalarında muhteşem olabildiği gibi güldürülerinde yaratıcı da olabilen tarih, bu yanlışlıklar komedyasında nüktedan bir düzen daha tertip etmektedir:

Waldseemüller'in önerisi kamuoyuna ulaşır ulaşmaz heyecanla kabul görür. Yayınlar birbirini izler, her yeni coğrafi eser, *inventor*'u[46] Amerigo Vespucci'den hareketle yeni Amerika adını benimser, özellikle de haritacılar karşı çıkmadan bu adı haritalara geçirirler. Her yerde bu ada rastlamak mümkündür, bütün yerkürelerin, gravürlerin üzerinde, bütün kitap ve mektuplarda... Bir tek harita hariç; 1513 yılında, yani Waldseemüller'in Amerika adının ilk kez geçtiği kitabından tam altı yıl sonra yayınlanan bir haritadır bu. Peki ama bu yeni isme ayak direyen başına buyruk coğrafyacı kimdir? Garip ama, bu adı bulan ilk kişiden, yani bizzat Waldseemüller'den başkası değildir bu! Goethe'nin şiirinde bahsi geçen, bir tek sözcükle kuru bir çalı süpürgesini çılgınca uçan bir cisme dönüştürdükten sonra, denetimden çıkmış bu ruhu yeniden durduracak sihirli sözcüğü bilmeyen sihirbaz kalfası gibi bir endişe mi kaplamıştı içini? Birinin belki de bizzat Vespucci'nin uyarısı sayesinde Kolomb'un yaptığını, onun yaptığının önemini kavrayan kişiye ait kılarak haksızlık yaptığını mı fark etmişti? Bilinmez. Waldseemüller'in kendi bulduğu adı yeni kıtadan neden geri almak istediği hiçbir zaman bilinemeyecek. Fakat artık her türlü düzeltme için geç kalınmıştır. Hakikatin söylentiye yetişmesi nadiren mümkün olur. Bir kez dünyaya söylenmiş bir söz, buradan güç toplar ve kendisine hayat verenden özgür ve bağımsız yaşamını sürdürür. Bu sözün ilk kez dudaklarından döküldüğü genç adamın şimdi utançla onu bastırmaya, susturmaya çalışması boşunadır. Söz çoktan havada salınmaya başlamıştır, harften harfe, kitaptan kitaba, ağızdan ağıza dolaşmakta, durdurulamaz ve ölümsüz bir şekilde zamanı ve mekânı aşmaktadır, çünkü aynı anda hem gerçekliğin hem de fikrin ta kendisidir o.

25. (Lat.) Tanrı'nın kutsadığı kasaba. (Y.N.)

26. (Fr.) İyi kral René. Anjou'lu René (1409-1480). Bar dükü (1430'dan sonra), Anjon Dükü (1434), Provence (1434) ve Piemonte kontu. 1435-1442 arasında Napoli kralı, 1431-1453 arasında da Lorraine dükü unvanını taşımıştır. (Y.N.).

27. Ptolemaios'un, orijinali Yunanca olan 8 ciltlik *Geographike hyphegesis*'inin (Coğrafya Kılavuzu) Latince çevirisi. (Y.N.)

28. (Fr. mécène'den) Sanat ve bilimadamlarını koruyan kimse. (Y.N.)

29. (İt.) Değerli, şanlı. (Y.N.)

30. (Lat.) Ünlü, seçkin kralımız René. (Y.N.)

31. (Lat.) Yetkin, üstün şair (Y.N.)

32. (İt.) Bizim şairimiz. (Ç.N.)

33. Geometri ve Gökbilimin Temel İlkeleri Işığında Kozmografyaya Giriş. Buna İlaveten Amerigo Vespucci'nin Dört Seyahati. Ayrıca Ptolemaios'un Bilmediği ve Yakın Zamanda Keşfedilen Kara Parçalarının da Yer Aldığı Dünyanın hem Düz hem de Küre Biçimde Düzlemküresel Tasviri (Harita).

34. 1459-1519 yılları arasında yaşamış Kutsal Roma Germen imparatoru. (Y.N.)

35. (Lat.) Ve yeryüzünün hiç bilinmeyen büyük kısmı ancak Amerigo Vespucci ile keşfedildi. (Y.N.)

36. Latin dillerinde kıta adlarının tanım edatları dişildir. Bu nedenle Waldseemüller'in de belirttiği gibi, yeni kıtayı adlandırırken eril bir isim olan Amerigo'nun dişil karşılığı olarak America kullanılmıştır. (Y.N.)

37. (Port.) Kutsal Haç Toprakları; Cabral'in keşfettiği Brezilya topraklarına Kral I. Manuel'in verdiği ad. (Y.N.)

38. (Port.) Papağanlar Ülkesi. (Y.N.)

39. XVII. yüzyılın ünlü Hollandalı denizci ve kâşifi. Tazmanya, Yeni Zelanda, Tonga ve Fiji Adaları'nı keşfetmiştir. (Y.N.)

40. Batı Afrika'da Biafra Körfezi'nde Ekvador Gine'sine bağlı ada. Bugün Bioko adıyla bilinen bu ada, ilk kez Portekizli kâşif Fernando Po (Fernão Po) tarafından (büyük olasılıkla 1472'de) keşfedilmiştir. (Y.N.)

41. (Lat.) Dördüncü kıta. (Y.N.)

42. (İsp.) Santa Cruz (Kutsal Haç) Adası. (Y.N.)

43. (İsp.) Batı Hint Adaları. (Y.N.)

44. (İsp.) Aşağı Brezilya. (Y.N.)

45. (Lat.) Ya da. (Y.N.)

46. (Lat.) Kâşif. (Y.N.)

Büyük kavga başlıyor

1512. Az sayıda insanın eşlik ettiği tabut, Sevilla'daki bir kiliseden kent mezarlığına taşınmaktadır. Dikkat çekici, şaşaalı bir defin töreni değildir bu; belli ki ne zengin ne de asil birinin cenazesidir. Kralın bir görevlisi, *Casa de Contratación*'un *piloto mayor*'u[47] ebedi istirahatgâhına götürülmektedir; adı Despuchy ya da Vespuche' dir. Bu yabancı kentteki hiç kimse, defnedilen adamın, dünyanın dördüncü kıtasına adını verecek kişi olduğunun farkında değildir, tarihçiler ve tarih yazıcıları bu önemsiz kişinin vefatı hakkında tek kelime bile yazmaz; oysa aradan otuz yıl geçmeden tarih kitaplarında Amerigo Vespucci'nin 1534'te Asor Adaları'nda öldüğü yazacaktır. Amerika kıtasının vaftiz babası, kimsenin dikkatini bile çekmeden defnedilir; tıpkı 1506'da, İspanya'da, Valladolid'de tabutuna eşlik eden hiçbir kral ya da dük olmadan sessizce son yolculuğuna uğurlanan ve yine çağdaşı hiçbir tarih yazıcısının ölümünü dünyaya duyuracak kadar önemli bulmadığı *adelantado,*[48] yani Yeni Hindistan'ın Amirali Kristof Kolomb gibi.

Valladolid ve Sevilla'da iki suskun mezar. Yaşamları boyunca birbirlerinden kaçınmadan ya da nefret etmeden sık sık karşılaşmış iki adam. Her ikisi de aynı yaratıcı merakın ruhuyla beslenmiş, ilerledikleri yolda birbirlerine dürüstçe ve yürekten yardım etmiş iki adam. Oysa mezarları üzerinde kıyasıya bir kavga başlamıştır. Kendilerinin haberi olmadan birinin şanı, diğerininkiyle mücadeleye tutuşmuştur; yanlışlık, anlayışsızlık, araştırma merakı ve kişisel inat, iki büyük denizci arasında, yaşamlarında var olmayan bir rekabeti her defasında yeni baştan alevlendirecektir. Fakat iki adam, mezarlarının üzerinden anlaşılmaz sözlerle uçup giden rüzgârı nasıl duymuyorlarsa tüm bu kavga gürültüden de haberdar olmayacaktır.

Bu grotesk ün kazanma mücadelesinde yenik duruma düşen önce Kolomb olur. Kolomb yenilgiye uğramış, aşağılanmış ve yarı yarıya unutulmuş bir adam olarak ölmüştür. Tek bir fikrin, tek bir eylemin peşinde koşan biri olarak, hayatının en önemli ânını, bu fikir gerçekleştiğinde, Santa Maria, Guanahaní kıyısına vardığında yaşamıştır; çünkü o güne dek aşılmaz sanılan Atlas Okyanusu'nu boydan boya kat eden ilk kişi olmuştur. O zamana dek Cenovalı bu büyük denizci, dünyanın gözünde bir kaçık, bir hayalci, kafası karışık ve gerçeklikle bağını yitirmiş bir düş kaçkını sayılmış; keşfi yaptığı andan sonra da öyle olduğu bir kez daha kabul görmüştür. Çünkü başta onu harekete geçiren saplantıdan kurtulmasının imkânı yoktur. "Dünyanın en varsıl krallığına ayak bastığını" ilk olarak telaffuz edip ulaştığını düşündüğü, "Hindistan'dan altın, inci ve baharat getirmeyi vaat ettiğinde, hâlâ ona inananlar vardır. Devasa bir filo hazırlanır, on beş bin adam, Kolomb'un kendi gözleriyle gördüğünü iddia ettiği Ofir'e,[49] Eldorado'ya[50] gitme onuruna sahip olabilmek için kavgaya tutuşur, kraliçe ona Hangzhou'daki Kubilay Han'a iletilmek üzere ipeğe sarılı mektuplar teslim eder; sonra Kolomb bu büyük seyahatten geri döner; yanında getirdikleriyse açlıktan bir deri bir kemik kalmış, inançlı kraliçenin satın almayı reddettiği birkaç yüz köledir, hepsi bu! Birkaç yüz köle ve Çin'e, Japonya'ya gittiği kuruntusu. Ve bütün bunların doğru

olmadığı birer birer ortaya çıktıkça bu kuruntu daha da karmaşık, daha da hayalî bir hal alır. Küba'da adamlarını toplar ve yüzer kırbaç ceza alacakları tehdidiyle onları *escribano*, kâtip huzurunda Küba'nın bir ada değil, Çin anakarası olduğunu iddia etmeye zorlar. Savunmasız denizciler bu kaçık karşısında omuz silkip söz konusu belgeyi imzalar; içlerinden biri, Juan de Cosa, tehdit altında ettiği yemini umursamadan Küba'yı bir ada olarak haritasına işler. Bu arada Kolomb kraliçeye, Ptolemaios'un altınla yüklü yarımadasından onu sadece dar bir suyolunun (Malakka Boğazı) ayırdığını ve Panama ile Ganj arasındaki mesafenin, Pisa ile Cenova arası kadar olduğunu iddia ettiği mektuplar yazmayı sürdürür. Bu vaatler, kraliyet sarayındakileri önceleri eğlendirse de, bir süre sonra belli bir hoşnutsuzluğun oluşmasına neden olur. Keşif gezileri pahalıdır, üstelik kazandırdığı hepi topu nedir ki: vaat edilen altın yerine yarı aç, çelimsiz köleler, baharat yerineyse frengi. Kraliyetin, yönetimini ona devrettiği adalar ürkütücü mezbahalara, sefalet dolu ceset tarlalarına dönüşür. Sırf Haiti'de on yıl içinde bir milyon yerli öldürülür, göçmenler yoksulluk içinde başkaldırır; her mektup ve bu "dünyevi cennet"ten hayal kırıklığı içinde memleketine dönen her yerleşimci, insanlıkdışı zulümle ilgili korkunç havadisler getirir. Kısa sürede İspanya'da anlaşılır ki, gönderilen bu hayalperest adamın bildiği tek şey, hayal kurmaktır, yönetmek değil. Yeni gönderilen Vali Bobadilla'nın gemisinin güvertesinden baktığında ilk gördüğü, ucunda vatandaşlarının rüzgârda salındığı darağaçları olur. Üç kardeşi İspanya'ya götürmek için zincire vurmak gerekecek ve özgürlüğü, onuru ve unvanları, pişmanlıkla kendisine geri verildiğinde bile, Kolomb'un İspanya'daki saygınlığı çoktan yitip gitmiş olacaktır.

Gemisi limana vardığında, beklentiyle etrafını saran kimse yoktur artık. Majestelerinin huzuruna çıkmak istediğinde reddedilir ve bu yaşlı adam, Amerika'nın kâşifi, yolda bir katır kullanabilmek için yalvararak arzuhalde bulunmak zorunda kalır. Hâlâ sözler vermekte, en düşsel şeyleri vaat etmeyi sürdürmektedir. Bir sonraki seyahatinde "cennet"i bulacağını taahhüt eder Kraliçe'ye; Papa'ya ise haçlı seferine çıkıp daha kısa yeni bir yol üzerinden, "Kudüs'ü kurtaracağım," der.

"Kehanetler Kitabı"nda günahkâr insanlığa, dünyanın yüz elli yıl içinde yok olacağını bildirir. Tüm bunların ardından artık kimse bu *fallador*'un (geveze) dudaklarından dökülenleri ve *imaginacôes com su Ilha Cipangu* (Cipango Adası hakkındaki hayalleri) dinlemez olur. Paralarını ona kaptıran tüccarlar, coğrafi zırvalarını dikkate almayan bilginler, verdiği büyük müjdelerle hayal kırıklığına uğrattığı yerleşimciler ve sahip olduğu yüksek mevkii hak etmediğini düşünen memurlar Miskito[51] Ülkesi'nin Amirali'ne karşı ortak bir cephe alırlar; yaşlı adam giderek daha çok köşeye sıkışmaktadır ve sonunda pişmanlıkla itiraf eder:

> Dünyanın en varsıl krallığına ayak bastığımı iddia etmiştim. Altından, incilerden, kıymetli taş ve baharattan bahsettim. Sonunda bunların hiçbiriyle karşılaşamayınca utanç içine düştüm.

Kristof Kolomb 1500'lerde, İspanya'da tükenmiş bir adamdır artık; 1506 yılında hayata gözlerini yumduğunda neredeyse tamamen unutulmuştur.

Sonraki onyıllar boyunca da onu anımsayan pek çıkmaz. Hızla geçen yıllardır bunlar. Her yıl, yeni cesaret sınavlarına, yeni keşiflere, yeni ad ve yeni zaferlere gebedir. Böyle

zamanlarda geçmişte elde edilmiş başarılar çabuk unutulur. Vasco da Gama ile Cabral Hindistan'dan döner; yanlarında sırf çıplak köleler ve vaatler yerine, Doğu'nun bütün değerli hazinelerini getirirler; Kral Talihli Manuel[52], Kalikut ile Malakka'dan getirilen bu ganimet sayesinde Avrupa'nın en varlıklı kralı olur. Brezilya keşfedilir ve Vasco Núñez de Balboa, Panama'nın doruklarından ilk kez Büyük Okyanus'u görür. Cortés, Meksika'yı ele geçirir, Pizarro ise Peru'yu. Nihayet kraliyet hazinesine altın akmaktadır. Macellan, Amerika'nın etrafını dolaşır; üç yıllık bir seyahatin ardından –tüm zamanların en büyük denizcilik başarısıdır bu– sancak gemisi Victoria, dünyanın çevresini dolaşarak Sevilla'ya döner. 1545 yılında Potosí'nin gümüş madenleri ele geçirilir; her geçen yıl filolar, ağzına kadar yüklü bir halde Avrupa'ya dönmektedir. Avrupalılar dünyanın bütün denizlerini aşmış, elli yıl içinde neredeyse bütün kara parçalarının etrafını dolaşmıştır: Bu Homeros'vari kahramanlık destanında tek bir adamın ve yaptıklarının önemi nedir ki? Hayatını anlatan, onun kimsenin kulak asmadığı öngörülerini açıklayan kitaplar henüz yayınlanmamıştır; kısa bir zaman sonra Kolomb'un keşif gezisi yeni Argonotların[53] şanlı seyahatlerinden biri olarak sayıldığıyla kalmış ve sağladığı somut kazanç çok az olduğundan, zaman onun önemini kavrayamamış, onu unutmuştur, çünkü her şey gibi zaman da tarihin ölçüsüyle değil kendi ölçüsüyle düşünür.

Bu arada Amerigo Vespucci'nin ünü devasa boyutlara ulaşmış durumdadır. Herkes hâlâ yanıldığından ve Hindistan'ı batıda keşfetme hayali gözlerini kör etmiş olduğundan, gerçeği ilk fark eden o olmuştur: Burası bir *Mundus Novus*'tur, yeni bir dünya, başka bir kıtadır. Vespucci sadece gerçeklerden söz etmiştir: Ne altın ne de değerli taşlar vaat etmiş, mütevazı bir üslupla, yerli halkın bu topraklarda altın bulunduğunu söylediklerini ama bu sözlere inanmak konusunda Aziz Thomas gibi dikkatli davrandığını belirtmiştir: Zaman her şeyi gösterecektir. Kaldı ki diğerleri gibi altın ya da para uğruna açılmamıştır denizlere, sadece keşfetmenin keyfi için açılmıştır. Bütün diğer cani *conquistador*'ların[54] yaptığı gibi insanlara işkence etmemiş, imparatorlukları yok etmemiştir. Bir hümanist ve eğitimli bir adam olarak, yabancı halkların örf ve âdetlerini gözlemlemiş, onları ne överek ne de yererek anlatmıştır; Ptolemaios ve diğer büyük düşünürlerin bilge bir öğrencisi gibi yeni yıldızların hareketlerini gözlemlemiş, geçtiği denizleri ve ayak bastığı toprakları mucize ve sırlarına tanık olmak için araştırmıştır. Onu yönlendiren tesadüfün böylesi değil, bilimsel kurallara tabi matematik ve astronomidir. "Evet, o da sizlerden biri," diye övmektedir bilginler onu; bir *Homo humanus*, bir hümanisttir! Yazmayı bilmekte, dahası bilginlerin düşünsel meseleler için geçerli saydığı tek dil olan Latince yazmayı bilmektedir. Para ve kazanca değil, sadece bilime hizmet ederek bilimin onurunu kurtarmıştır. İster Pietro Martire di Anghiera olsun, ister Ramusio[55] ya da Oviedo, çağdaşı olan bütün tarih yazıcıları Vespucci'nin adını anmadan önce önünde saygıyla eğilmektedir ve o zamanlar dünyayı eğiten bilginlerin sayısı bir düzineyi geçmediğinden, Vespucci, zamanının en büyük denizcisi olarak görülmektedir.

Anlaşılan o ki, Vespucci, bilim dünyasında kazandığı bu olağanüstü itibarı, sonuç itibarıyla tesadüfen her iki eserinin de –hem de öylesine ince ve kuşku uyandırıcıyken– bilginlerin dili sayılan Latince olarak yayımlanmasına borçludur. Ona diğerlerine karşı ezici bir yetkinlik kazandıran gelişme ise *Cosmographiae introductio*'nun yayımlanmasıdır.

Vespucci, sadece gördüklerini tasvir eden ilk kişi olduğundan eylemden ziyade sözü önemseyen bilginler tarafından Yeni Dünya'nın kâşifi olarak kutlanır. Ayrımı ilk yapan coğrafyacı Schoner olur: Kolomb sadece birkaç ada keşfetmiştir, Vespucci ise Yeni Dünya'yı! Aradan on yıl geçtikten sonraysa bu cümle ağızdan ağıza, kitaptan kitaba geçerek kanıtlanmasına gerek olmayan bir gerçek halini alır: Vespucci, dünyanın yeni bir kıtasını keşfetmiş; kıta da haklı olarak "Amerika" adını almıştır.

Vespucci'nin Yeni Dünya'nın kâşifi olarak kazandığı yanlışlıklara dayalı ün, tüm şaşaasıyla hiç kuşku uyandırmadan XVI. yüzyıl boyunca sürer. Sadece bir kez çekingen, sessiz bir itiraz duyulur. Söz konusu itiraz, sonradan bir Protestan Engizisyonunun ilk kurbanı olarak Cenevre'de Calvin tarafından ateşe itilip trajik bir şöhret kazanacak olan Miguel Servet adında garip bir adamdan gelir. Servet, sosyal bilimler tarihinin garip bir karakteridir; kısmen bir dâhi, kısmen bir deli, huzursuz kişilikli, delidolu tutumu nedeniyle her şeyde yetersizlik gören ve bilim alanında kendi görüşünü mümkün olan en şiddetli biçimde savunması gerektiğine inanan bir delifişektir. Fakat verimsiz görünen bu adamın, her yerde doğru sorunlara temas etmek gibi bir yeteneği vardır. Tıp alanında Harvey'nin dolaşım sistemi kuramını neredeyse kesin biçimde telaffuz eden, teolojide Calvin'in en zayıf noktasını bulan odur; sırları çözemese de bunların izlerini bulmasını sağlayan bir sezgi her defasında yardımına koşmaktadır: Nitekim coğrafya alanında da en önemli soruna parmak basamakta gecikmez. Kilise tarafından aforoz edilip Lyon'a kaçtıktan sonra, burada sahte adla hekimlik yapmaktadır ve 1535 yılında kendi açıklamalarını da ekleyerek Ptolemaios'u yeniden basar. Bu baskıya Laurent Frisius'un 1522 yılında yayımlanan Ptolemaios kitabı için, Waldseemüller'in yeni kıtanın güney kısmını "Amerika" adıyla anma önerisi uyarınca hazırladığı haritalar da eklemişti. Ama 1522 yılında yayımlanan Ptolemaios kitabının yayıncısı Thomas Ancuparius'un kitaba yazdığı önsözde, Kolomb'un adını bile anmadan Vespucci'ye methiyeler düzmüş olmasına karşılık, Servet ilk kez Vespucci'ye atfedilen abartılı öneme ve yeni kıtanın onun adıyla anılmasına karşı belli bazı kısıtlamalar getirme cüretini göstermiştir. Ne de olsa, diye yazar Servet, Vespucci sadece bir tüccar olarak yola çıkmıştı –*Ut merces suas comutaret*– üstelik *Multo post Columbum*, Kolomb'dan çok sonra. Onun büyük bir dikkatle yaptığı bu açıklama, yüksek sesli asıl itirazına hazırlık olacak gibidir. Bu aşamada Servet bile Vespucci'nin yeni kıtanın kâşifi olarak şöhretini elinden almayı düşünmemektedir, tek istediği Kolomb'un tamamen yok sayılmamasıdır. Dolayısıyla henüz ya "Kolomb, Vespucci'ye karşı" antitezi sunulmuş, bir öncelik kavgası başlatılmış değildir; Servet'in işaret ettiği yegâne nokta, cümlenin "Vespucci, Kolomb'a karşı" olarak kurulması gerektiğidir. Elinde doğru dürüst kanıt olmadan, tarihsel olayların içyüzünü bilmeden, salt yanlışlıkların kokusunu alıp sorunları farklı açıdan ele almasını sağlayan kuşkucu içgüdüsü sayesinde Servet, Vespucci'nin bir çığ gibi dünyaya yayılan ününün pek de hayra alamet olmadığını söyleyen ilk kişi olur.

Buna karşı çıkacak itiraz da elbette, Servet gibi Lyon'da kitaplara ve muğlak haberlere bağlı olmak yerine, hakikate dayanan tarihsel olaylara ulaşma şansı bulunan birinden gelecektir. Üstelik ağırlığını hissettirmesini, Vespucci'nin abartılmış şöhretinin üstesinden gelmesini bilecek, kral ve imparatorların önünde boyun eğdikleri ve konuştuğunda acı

çekmiş, işkence görmüş milyonlarca insanı azat edebilen bir ses olacaktır: C*onquistador*'ların yerel halk üzerine uyguladığı zulmü –günümüzde bile yazdıklarını okurken– insanın içini kan ağlatacak denli çarpıcı sözlerle açığa çıkarmasını bilmiş Piskopos Las Casas'ın sesidir bu. Doksan yaşına gelmiş Las Casas, keşifler çağının canlı tanığıdır ve gerçeğe olan bağlılığı, ruhbanlığından kaynaklanan tarafsızlığı sayesinde en güvenilir tanıktır. 1559 yılında, seksen beş yaşındayken Valladolid Manastırı'nda yazmaya başladığı büyük Amerika tarihi *Historia general de las Indias* (Hint Adaları'nın Genel Tarihi) adlı eseri, günümüzde bile söz konusu döneme ilişkin keşifler tarihinin yazılmasında en sağlam kaynak eser olarak kullanılabilir. 1474 yılında doğmuş, 1502'de, yani daha Kolomb zamanında Hispaniola'ya (Haiti) gitmiş, önce papaz, sonra piskopos olarak –dönem dönem İspanya'ya yaptığı ziyaretler sayılmayacak olursa– yetmiş üç yaşına kadar dünyanın bu yeni kıtasında yaşamıştır; dolayısıyla keşifler çağında gerçekleşmiş olaylar hakkında kimse ondan daha yetkili, daha ehil, daha sağlıklı ve nihai bir yargıya varamazdı.

Las Casas, *Nuevas Indias*'tan[56] İspanya'ya dönüş seyahatlerinden birinde, bir haritada ya da diğer ülkelerde yayımlanmış kitaplardan birinde, bulunan yeni toprakların "Amerika" adıyla anıldığını görmüş olmalıdır. Olasılıkla bizim kadar büyük bir şaşkınlıkla sorduğu, "Neden Amerika?" sorusuna, "Burayı Amerigo Vespucci bulduğu için," şeklinde verilen yanıt, kuşkularını ve öfkesini alevlendirmiş olmalıdır. Çünkü olan biteni bilen bir kimse varsa bu kişi bizzat odur. Babası, Kolomb'a ikinci seyahatinde şahsen eşlik etmiştir, dolayısıyla Kolomb'un sözleri kullanılacak olursa, "yüzyıllardır kapalı duran okyanusun kapılarını ilk aralayan kişi"nin o olduğuna tanıklık edebilecektir. Öyleyse nasıl olur da Vespucci, Yeni Dünya'nın kâşifi olmakla övünebilir ya da övülebilir? Görünüşe bakılırsa Las Casas, bunun üzerine, o zamanlar yaygın olan bir savla karşı karşıya kalmış, ona Kolomb'un sadece Amerika açıklarındaki adaları, yani Antiller'i, Vespucci'nin ise anakarayı keşfettiği, dolayısıyla kıtanın kâşifi olarak onun görülmesinin haklı bir tutum olduğu söylenmiş olmalıdır.

Aslında yumuşak başlı bir adam olan Las Casas, işte buna öfkelenir. Vespucci bunu gerçekten de iddia ediyorsa o zaman yalancının dikâlâsıdır. 1498 yılında, ikinci seyahatinde anakaraya, Parias dolaylarına ilk ayak basan kişi Amiral'den başkası değildir. Üstüne üstlük bu olay, Alonso de Ojeda'nın 1516 tarihinde Kolomb'un vârislerine karşı açılan davada verdiği yeminle de resmen kayıtlara geçmiştir. Bunun ötesinde davaya katılan yüz tanıktan hiçbiri, bu gerçeği yalanlamaya da kalkışmamıştır; dolayısıyla haklı olan, bu toprakların adının "Colomba" olmasıdır. Nasıl olmuş da Vespucci, *adelantado*'ya[57] ait olan bu şana ve onura el koyabilmiştir? Nerede, ne zaman ve hangi keşif gezisiyle Amiral'den önce Amerika anakarasına ayak basmış olabilir?

Las Casas, Vespucci'nin sözde öncelik iddiasını çürütmek için bu kez onun seyahat raporunu, C*osmographiae introductio*'da basılmış haliyle okur. Bunun üzerine bu yanlışlıklar komedyasında yeni bir grotesk dönüm noktası daha yaşanır; artık fazlasıyla dolaşmış olan karmaşa yumağı yeni bir darbeyle bu kez bambaşka bir yöne savrulur. Vespucci'nin 1497 tarihli ilk seyahatini anlattığı metnin İtalyanca orijinalinde Vespucci'nin "Lariab" adında bir yere çıktığı yazmaktadır. Saint-Dié'de yayımlanan Latince baskıda ya dizgi hatası ya da bilinçli bir düzelti sonucunda "Lariab" yerine artık "Parias" yer almaktadır ve bu da bizzat Vespucci'nin, 1497'de Parias'a ayak bastığını, yani Kolomb'dan tam bir yıl önce anakaraya

çıktığını iddia ettiği izlenimini yaratmaktadır. Las Casas'ın gözünde Vespucci'nin, Amiral'in ölümünü, yurtdışında basılan kitaplarda (çünkü İspanya'da ne yazdığına fazlasıyla dikkat edilirdi) yeni kıtanın kâşifi olduğunu öne sürmek için uygun bir fırsat olarak değerlendiren bir dolandırıcı olduğuna şüphe yoktur. Bunun üzerine Las Casas, onun gerçekte 1497'de değil, ancak 1499 yılında Amerika'ya gittiğini ama tedbirli davranıp Ojeda'nın adını bilerek anmadığını kanıtlar. "Amerigo'nun," diye itirazını sürdürür bu dürüst adam, "anakaranın keşfini kendine mal edip ün kazanmak için yazdıkları kötü niyetli amaçlar içindir ve bu nedenle de Vespucci bir sahtekârdır."

Las Casas'ın, sözde kasti sahtekârlığa sinirlenmesine neden olan, aslında metnin orijinalinde yer alan bir sözcüğün, Latince baskıda yanlış yazılması, "Lariab" yerine "Parias" konmasıdır. Ancak Las Casas istemeden de olsa ilginç bir noktaya temas etmiştir; o da Vespucci'nin tüm mektup ve raporlarında, seyahatlerinin amacı ve ulaştığı hedefler üzerinde karanlık bir örtünün olduğudur. Vespucci, filosunun komutanlarının adını asla açık olarak anmamaktadır, kitapların farklı baskılarında seyahat tarihleri konusunda tutarsızlıklar vardır; verdiği boylamlar yanlıştır. Vespucci'nin seyahatlerinin tarihsel temelleri tespit edilmeye başladığı andan itibaren, yalın ve açık olayların –kitabın ilerleyen sayfalarında ele alacağımız– bazı sebeplerden dolayı kasıtlı olarak gizlendiği kuşkusu oluşmuş olmalıdır. İşte tam da bu noktada, yüzlerce yıldır birçok ulusun bilimadamlarını meşgul eden asıl Vespucci sırrına ilk kez yaklaşmış oluyoruz: Vespucci'nin seyahatleri hakkında tuttuğu raporların ne kadarı gerçek, ne kadarı uydurmaydı ya da daha sert bir üslup kullanmak gerekirse ne kadarı sahteydi?

Bu kuşku özellikle, o zamanlar Las Casas'ın da şüpheyle yaklaştığı 10 Mayıs 1497 tarihli, Vespucci'ye kıtayı ilk keşfeden kişi olarak bir öncelik tanınmasını sağlayabilecek olan ilk seyahati için geçerlidir. Bu seyahatin adı hiçbir tarihsel belgede geçmemekle beraber, içerdiği birçok ayrıntı da kuşkusuz Ojeda'yla çıktığı ikinci seyahatten alınmıştır. En fanatik Vespucci savunucuları bile onun bu tarihlerde çıktığını iddia ettiği seyahate ilişkin sağlam veri sunamamakta ve ancak bir olasılığın, gölgesini olsun sağlayabilmek için varsayımlarla yetinmek durumunda kalmaktadır. Eğitimli coğrafyacıların, sonsuz ve şiddetli çatışmalara sahne olmuş tartışmalar boyunca karşılıklı sundukları kanıt ve karşı kanıtların her birini burada tek tek anmak bütün kitabı doldurur; bunların dörtte üçünün, Vespucci'nin ilk seyahatini hayalî kabul ederken görev icabı onu savunan diğerlerinin fırsatı değerlendirip Vespucci'ye bazen Florida'yı, bazense Amazon Irmağı'nı ilk olarak keşfettirdiğini söylemek yeterli olacaktır. Ancak Vespucci'nin sınırsız şanı büyük ölçüde bu ilk –ve fevkalade su götürür– seyahate dayandığından, filolojinin baltası üst üste yığılmış yanlışlık, yanlış anlama ve akılsızca söylentilerden meydana gelen Babil Kulesi'nin temeline bir kez vurduğunda, bunun yıkılması kaçınılmazdır.

Bu önemli darbeyi 1601 yılında Herrera, *Historia de las Indias Occidentales* (Batı Hint Adaları Tarihi) ile vurmuştur. İspanyol tarih yazıcısının ortaya atılan savları uzun uzadıya araştırmasına gerek kalmamıştır; çünkü Las Casas'ın o zamanlar henüz yayımlanmamış kitabı elinin altındadır, dolayısıyla Vespucci'ye karşı mücadele veren yine Las Casas olmuştur.

Herrera, Las Casas'ın sunduğu veriler yardımıyla *Quatuor navigationes*'in[58] tarihlerinin hatalı olduğunu kanıtlamıştır; Vespucci'nin Ojeda'yla 1497'de değil 1499'da yola çıktığını açıklamış ve buradan –sanığa söz hakkı tanımadan– Amerigo Vespucci'nin, Amerika'nın kâşifi olma onurunu Kolomb' dan çalmak için bilerek ve kurnazca seyahat raporları üzerinde sahtekârlık yaptığı sonucuna varmıştır.

Bu ifşanın bulduğu yankı olağanüstü olmuştur. Nasıl olur, diye itiraz eder bilginler, Amerika'nın kâşifi Vespucci değil mi? Mütevazı üslubunu örnek bir davranış olarak takdir ettiğimiz bu bilge adam bir yalancı, bir düzenbaz, bir *mendez pinté*, o rezil sahtekâr seyyahlardan biri mi yani? Öyle ya, seyahatlerinden biri yalan ise neden diğerleri doğru olsun ki? Ne rezalet! Yeni Ptolemaios olduğu düşünülen kişi, meğer şanın tapınağına gizlice girip canice bir suçla ölümsüzleşmek isteyen aşağılık bir Herostratos'tan[59] fazlası değilmiş! Şaşaalı konuşmalarına kanıp dünyanın yeni keşfedilen kıtasına onun adını veren bilginler dünyası için ne büyük utanç! Bu mahcubiyet dolu yanlışlığı düzeltmenin vakti gelmemiş midir? Keşiş Pedro Simon, 1627 yılında son derece büyük bir ciddiyetle, içinde Amerika adı yer alan her türlü coğrafî eser ve haritanın kullanımını yasaklamayı teklif eder.

Olaylar bu kez tersine döner. Vespucci yıkılmış; neredeyse unutulmuş olan Kolomb'un adıysa XVII. yüzyılda tüm ihtişamıyla yükselmeye başlamıştır. Kolomb, keşfettiği yeni kara parçası kadar büyük bir figür haline gelmektedir. Yapılan her şeyden geriye bir tek onun yaptıkları kalmıştır; çünkü Montezuma'nın sarayları talan edilip yıkılmış, Peru'nun hazineleri tükenmiş, *conquistador*'ların tüm günah ve sevapları unutulmuştur; gerçek olan tek şey Amerika'dır, yeryüzünde ışıldayan bir elmas, kovuşturmaya uğrayan herkese kucak açan bir yurt, bir ülke: geleceğin ülkesi. Ne de büyük haksızlık yapılmıştır bu adama, gerek kendi zamanında gerek sonraki yüzyıllar boyunca! Kolomb kahraman ilan edilir, ona dair bütün azımsamalar, bütün alaca gölgeler silinir; kötü bir yönetici olması, dinsel kökenli hayalleri hakkında kimse konuşmaz olur ve yaşamı yüceltilir. Karşılaştığı bütün zorluklar daha da büyütülür: Sözgelimi tayfaları kazan kaldırdığında onları kaba kuvvetle hizaya sokması, aşağılık bir haydut tarafından zincire vurulmuş halde memleketine getirilmesi ya da açlıktan ölmek üzere olan çocuğuyla Rábida Manastırı'na sığınması; zamanında hakkını teslim etmek için yapılmayan ne varsa şimdi onu bir kahraman gibi yüceltmeye duyulan sonsuz bir ihtiyaçla abartılarak yapılmaktadır.

Ancak dramın ve melodramın tarih kadar eski yasaları uyarınca tıpkı ışığın gölgeye, Tanrı'nın Şeytan'a, Akhilleus'un Thersites'e ve hayalperest Don Quijote'nin sonuna kadar gerçekçi Sancho Panza'ya ihtiyaç duyması gibi her kahramanın da bir antikahramana ihtiyacı vardır. Dehayı gösterebilmek için karşıtının, ölümlülere özgü direnişin ifşa edilmesi, akılsızlığın, hasetin, hıyanetin alçak güçleri gözler önüne serilmelidir. Öyleyse Kolomb'un muhalifleri olan, namuslu, dürüst, önemsiz memur Bobadilla ile çalışkan, açık fikirli Kardinal Fonseca, kötü niyetli haydutlar olarak karalanacaktır. Ama asıl kötü adam unvanının –nihayet– Amerigo Vespucci'ye verilmesiyle Kolomb efsanesinin karşısında Vespucci efsanesi oluşur: Sevilla'da hasetinden çatlayacak kadar şişmiş zehirli bir kurbağa oturmuş, küçük bir tüccar olmasına rağmen bir bilgin, bir kâşif olarak anılmayı istemektedir; ama bir geminin güvertesine adım atacak cesaretten bile yoksundur. Güven içinde oturduğu

penceresinden dişlerini gıcırdatarak bakmakta, eve dönen büyük Kolomb'un nasıl da coşkuyla karşılandığını izlemektedir. Onun şanını çalmak! Ünlü Amiral prangalar içinde götürülürken, o kurnazlık edip yabancı kitaplardan çaldıklarıyla kendine bir seyahat düzmektedir. Kolomb'un hayata gözlerini yummasıyla, artık kendini savunamayacak duruma gelmesiyle, bu şan şöhret düşkünü sırtlan, dünyanın iktidar sahibi idarecilerine, Yeni Dünya'yı ilk keşfeden asıl kâşifin kendisi olduğunu yazdığı sahte mektup ve raporlar gönderdiği gibi temkinli davranıp bunları önce yurtdışında Latince olarak bastırmıştır. Dünyanın öbür ucundaki bilgelere, bu yeni kara parçasını kendi adıyla anmaları için yalvarır, onların kapılarını aşındırır. Kolomb'un ezelî düşmanı Piskopos Fonseca'ya yanaşır ve denizcilik hakkında hiçbir fikri olmasa da, salt haritalara müdahale edebilmek için, hemen oracıkta *Casa de Contratación*'un başına geçip *Piloto mayor* ilan edilmek için onun aklını çeler. Böylelikle nihayet –tüm bunlar gerçekten de Vespucci'ye yakıştırılmıştır– girişeceği büyük sahtekârlığı yapma fırsatını yakalamış olur; görevi harita çizdirmek olan *Piloto mayor* olarak kimsenin denetimine maruz kalmadan yeni kıtanın adının tüm harita ve yerkürelere Amerika, Amerika –kendi rezil adı– Amerika olarak geçmesini sağlar. Yaşarken zincire vurulmuş olan merhum Kolomb, bir kez de sahtekârlıkta tam bir dâhi olan bu kötü niyetli adam tarafından dolandırılır ve namı elinden alınır; yeni kıtayı artık onun değil, bu hırsızın adı süslemektedir.

XVII. yüzyıldaki Vespucci imgesi budur: insanların namına leke süren, sahtekâr ve yalancı. Bir zamanların cesur bakışlarıyla dünyayı izleyen kartal toprakta eşelenen iğrenç bir köstebeğe, mezar hırsızı ve soyguncuya dönüşmüştür artık. Ortaya çıkan haksız bir tablodur; ama zamana nüfuz edecektir. Vespucci'nin adı onlarca, yüzlerce yıl boyunca çamurun içinde boğulur; Bayle ile Voltaire onu bir tekmeyle mezara gönderir, bütün okul kitapları ise çocuklara, onun sinsi oyunlarla Kolomb'un şanını ele geçirdiğini anlatmaktadır. Hatta Ralph Waldo Emerson gibi bilge ve temkinli bir adam bile üç yüz yıl sonra (1856) bu efsanenin etkisi altında şöyle yazacaktır:

> Büyük Amerika'nın bir hırsızın adını taşımak zorunda oluşu ne garip. Sahip olduğu en yüksek denizcilik rütbesi, asla denize açılmayan bir keşif gezisinde tayfabaşının yamaklığı olan Sevillalı tuzlu su taciri Amerigo Vespucci, bu yalancı dünyada Kolomb'un yerini kapmayı başarmış ve dünyanın yarısını kendi onursuz adıyla adlandırmıştır.

47. (İsp.) Ticaret Odası'nın başkılavuzu. (Y.N.)

48. (İsp.) Önde giden. Kastilya krallarının temsilcilerine verilen ad. (Y.N.)

49. Hz. Süleyman döneminde (MÖ 920) denizaşırı bir ülkede olduğu söylenen; altın, sandalağacı, fildişi, maymun ve tavuskuşları getirtilen bölge. (Y.N.)

50. (İsp.) Altın Kaplı Adam. Büyük zenginliklere sahip olduğuna inanılan hayali bölge. Adını, şölenlerde çıplak bedenini altın tozuyla kapladığına inanılan bir kabile reisinden alır. (Y.N.)

51. Kolomb'un Amerika'ya yaptığı dördüncü seyahatte rastladığı Orta Amerika Yerlileri. Nikaragua'nın kuzeydoğu kesimindeki Antil düzlüklerinde yaşarlar. (Y.N.)

52. 1469-1521 yılları arasında yaşamış Portekiz kralı. (Y.N.)

53. Yunan mitolojisinde, İason'un liderliğinde Argo adlı gemiyle Altın Post'u aramak üzere yola çıkan elli kahraman. (Y.N.)

54. (İsp.) Fatih. (Y.N.)

55. Giovanni Battista Ramusio (1485-1557). İtalyan coğrafyacı. Coğrafya konulu belge ve anlatıları derlemesiyle tanınır. Aralarında Marco Polo ve Afrikalı Leo'nun yapıtlarının da bulunduğu *Delle navigationi et viaggi* (Bazı Deniz Yolculukları ve Geziler; 1550-1559) adlı önemli bir seyahatname derlemesi vardır. (Y.N.)

56. (İsp.) Yeni Batı Hint Adaları. (Y.N.)

57. (İsp.) XV-XVI-XVII. yüzyıllarda Kastilya Krallığı tarafından valilik ve hekimlik gibi ayrıcalıklar, tanınan, İspanyol fatihlere verilen askerî unvan. (Y.N.)

58. (Lat.) Dört Seyahat. Vespucci'nin yazdığı ve tam adı *Ouatuor Americi navigationes* (Amerigo'nun Dört Seyahati) olan mektubun iki Latince basımından birine verilen ad. *Epistola Alberici de Novo Mondo* adıyla da bilinen *Mundus Novus*, bu mektubun diğer Latince basımını oluşturur. (Y.N.)

59. Ünlü olmak için Efes'teki Artemis Tapınağı'nı ateşe vermesiyle tanınır. (Ç.N.)

Belgeler yığılıyor

XVII. yüzyıla gelindiğinde Amerigo Vespucci tükenmiş bir adamdır artık. Adının, yaptıklarının ya da yapmadıklarının etrafında dönen kavga tamamen bitmiş görünmektedir. Tacı elinden alınmış, sahtekârlık nedeniyle mahkûm edilmiştir ve adı Amerika kıtasına verilmemiş olsa utanç içinde unutulmaya yazgılıdır. Fakat zamanın görgü tanıklarının söylediklerine ve yüzyıllar içinde aktarılan söylentilere inanmakla yetinmeyen bir yüzyıl başlamıştır. Tarih yazıcılığı, salt tarihsel vakaların kâğıda geçirilmesinden çıkıp tüm olguları incelemeyi, tarihsel belgeleri gözden geçirmeyi kendine görev edinen eleştirel bir bilim dalına dönüşmektedir; dünya üzerindeki bütün arşivlerden belgeler getirtilir, incelenip karşılaştırılır; dolayısıyla eski "Kolomb, Vespucci'ye karşı" davasının yeniden ele alınması kaçınılmaz olacaktır.

Başlangıcı Vespucci'nin hemşehrileri yapar. Kentlerinin şanını uzun yıllar boyunca dünyaya duyuran Floransalının adının utanç kazığına çivili kalmasına göz yummak istemezler; tarafsız ve derinlemesine bir soruşturma yapılmasını talep ederler. Başrahip Angelo Maria Bandini, 1745 yılında Floransalı denizcinin ilk yaşamöyküsü *Vita e lettere di Amerigo Vespucci*'yi (Amerigo Vespucci'nin Yaşamı ve Mektupları) yayınlar. Bandini, bir dizi belgeyi gün ışığına çıkarmayı başarır; Francesco Bartolozzi de 1789 yılında yeni bir *Ricerche istorico-critiche* (Tarihsel-Eleştirel Araştırmalar) ile ona katılır. Elde edilen sonuçlar Floransalıları, hemşehrilerinin şeref ve itibarının iadesi konusunda öyle cesaretlendirir ki, Rahip Stanislas Canovai bir akademide, kara çalınmış C*elebro navigator*[60] hakkında hararetli bir övgü konuşması yapar: *Elogio d'Amerigo Vespucci*[61]. Aynı zamanda İspanyol ve Portekiz arşivleri de karıştırılmaya başlanır, dosyaların üzerindeki tozlar havalandırılır ve ne kadar çok toz kalkarsa görüş alanı da o kadar bulanıklaşır.

En verimsiz olanları Portekiz arşivleridir. Vespucci' nin katıldığı iddia edilen iki seyahat hakkında tek kelime bile edilmemektedir. Muhasebe defterlerinde adı bir kez bile geçmemektedir. Kendi ifadesine göre Portekiz Kralı Manuel'e teslim ettiği *zibaldone*, "seyahat güncesi"nin izine bile rastlanmaz: hiçbir şey, ne tek bir satır ne tek bir sözcük. En hiddetli Vespucci karşıtlarından biri bunu, Amerigo'nun *Auspiciis et stipendio Portugallensium*, yani Portekiz'in desteği ve maddi yardımıyla çıktığını iddia ettiği iki seyahatinin de birer yalan oluşunun kanıtı olarak yorumlamakta gecikmez. Ancak keşif gezilerinde kullanılan gemileri ne donatmış ne de komuta etmiş bir adamın adının üç yüz yıl sonra herhangi bir belgede geçmemesi, bu seyahate gerçekten de çıkmadığını göstermek için sağlam bir kanıt değildir. Portekizlilerin en önemli kişiliği, koca bir ulusun gururu olan Luíz de Camões[62] on altı yıl boyunca Portekiz hizmetinde görev yapmış, kralın emrindeyken yaralanmıştır; ancak hiçbir resmî belgede bu konuda tek bir satır bile yer almamaktadır. Camões, Hindistan'da tutuklanıp zindana atılmıştır; ama bu davanın bırakın

dosyaları, verileri bile yoktur. Seyahatleri hakkında da yazılı tek bir satır olmadığı gibi, aynı şekilde keşif tarihinin en önemli seyahatlerinden sayılan Macellan'ın seferinde Pigafetta'nın tuttuğu günce de kaybolmuştur. Yani Lizbon'daki arşivlerde Vespucci'nin hayatının en önemli dönemi hakkındaki tek bir belge bile yoksa şunu hatırlamak gerekir: Cervantes'in Afrika maceraları, Dante'nin gezi yılları ve Shakespeare' in tiyatro dönemi hakkında da arşivlerden öğrenebildiğimiz bundan daha fazlası değildir. Ama Cervantes yine de savaşmış, Dante ülke ülke gezmiş, Shakespeare de yüzlerce kez sahneye çıkmıştır. Bazen dosya ve belgeler bile yeterli kanıt değilken bunların yokluğu nasıl kanıt sayılabilir?

Oysa Floransa'daki belgeler daha kapsamlıdır. Bandini ile Bertolozzi, devlet arşivlerinde Vespucci'nin Lorenzo di Medici'ye yazdığı üç mektubu gün ışığına çıkarır. Bunlar, mektupların aslı değil kopyalarıdır ve yeni keşif gezileri hakkındaki haber, mektup ve belgeleri tarihsel sırasına uygun olarak sırayla kopyalayan ya da başkalarına kopyalattıran Vaglienti adında bir koleksiyoncudan alınmıştır. Bu mektuplardan biri, üçüncü seyahatten –yani Portekiz kralının emrinde çıktığı ilk seyahatten– dönerken Cabo Verde açıklarında kaleme alınmıştır. İkinci mektup üçüncü seyahat olarak adlandırılan seyahat hakkında tutulmuş ayrıntılı bir rapordur, dolayısıyla yazınsal olarak oldukça şüpheli bir biçimde yeniden düzenlenmiş haliyle yapılan söz konusu baskı bir kenara bırakılırsa sonradan yayımlanan *Mundus Novus*'ta yer alan her türlü bilgiyi içermektedir. Tüm bu veriler, Vespucci'nin hakikat aşkını yeniden temize çıkarabilecek kadar cazip görünmektedir; çünkü en azından üçüncü, yani *Mundus Novus*'ta yayımlandıktan sonra onu meşhur eden seyahatinin gerçekliği artık su götürmez biçimde kanıtlanmıştır. Artık kendisine anlamsızca kara çalınmış masum bir kurban olarak gösterilebilecektir Vespucci. Ama tam bu sırada, Lorenzo di Medici'ye ithafen yazılmış üçüncü bir mektup ortaya çıkar ve bu mektupta –Ne beceriksiz adam!– 1497'de çıkılan ilk seyahat, 1499'da yapılmış gibi gösterildiği için, tam da bunu iddia eden Vespucci karşıtlarının ekmeğine yağ sürülmüş olur. Kendi yazdığı bu mektupla, Vespucci'nin ya da bir başkasının tek bir seyahati ikiymiş gibi gösterdiği, Amerika anakarasına ilk ayak basan kişi olduğu iddiasının da küstahça –üstüne üstlük beceriksizce– bir yalan olduğu, aksi iddia edilemeyecek bir biçimde kanıtlanmıştır artık. Las Casas'ın öfkeli kuşkusu, kati biçimde teyit edilmiştir. Vespucci'yi gerçeğin peşinde bir adam olarak görüp kurtarmaya soyunmuş kişilerin –en ateşli savunucularının ve *Raccolta Columbiana*'daki[63] hemşehrilerinin– mektubun sonradan yazılmış sahte bir mektup olduğunu ilan etmekten başka çareleri kalmaz.

Floransa'da ortaya çıkan bu belgeler sonucunda bir kez daha aşina olduğumuz iki farklı Vespucci tablosuyla karşı karşıya kalıyoruz: bir yanda yazdığı kişisel mektuplarda olanları tüm ayrıntılarıyla ve alçakgönüllülükle, işvereni Lorenzo di Medici'ye anlatan bir adam; diğer yanda basılmış kitaplarda var olan, asla yapmadığı seyahatlere çıktığını yalan yere ileri sürerek çok büyük bir ün kazanmış, koca bir kıtanın kendi adıyla vaftiz edilmesine yol açan bir kendini beğenmişlik yüzünden de üzerine çok büyük bir öfke çekmiş bir adam. Yanlışlıklar yumağı zaman içinde yuvarlanmayı sürdürdükçe daha da karman çorman bir hal alır.

Gariptir ki, tarihsel gerçekler arasında aynı çelişkiye İspanya'daki belgelerde de rastlamak mümkündür. Bunlardan Vespucci'nin 1492'de Sevilla'ya büyük bir bilgin, hayatını seyahatle geçirmiş bir denizci olarak değil, adı sanı bilinmeyen bir memur, Floransa'daki Medici Bankası'nın bir tür şubesi olan Juanoto Beraldi işletmesinin *factor*'u[64] olarak geldiği ve çoğunlukla gemilerin donanımı ve keşif gezilerinin finansmanıyla ilgilendiği ortaya çıkar. Elbette bu bilgiler, Vespucci'nin cesur keşif gezilerinin lideri olarak 1497 yılında denize açıldığı efsanesiyle örtüşmemektedir. Daha da kötüsü, bu belgelerde, anakaraya Kolomb'dan önce ayak basmış olabileceği sözümona birinci seyahat hakkında tek bir satır bile bulunmaması, onun *Quatuor navigationes*'te iddia ettiği gibi, 1497 yılında Amerika kıyılarını araştırmak yerine, çalışkan bir tüccar olarak Sevilla'daki rahat ofisinde oturduğuna neredeyse kesinlik kazandırmıştır.

Vespucci'ye yüklenen tüm suçlamalar bir kez daha belgelerle kanıtlanmış görünmektedir. Ama garip olan bir şey vardır: Söz konusu İspanyol belgelerinde, Vespucci'nin küstah bir kendini beğenmiş olduğunu destekleyenlerin yanı sıra onun haklılığını gösteren kanıtlar da bulunmaktadır. Amerigo de Vespucci'nin 24 Nisan 1505 tarihinde, "kraliyet adına gerçekleştirdiği ve gelecekte gerçekleştireceği faydalı hizmetleri"nden dolayı İspanyol vatandaşlığına resmen geçirildiğini gösteren bir kabul belgesi buna örnektir. Ya da 22 Mart 1508 tarihini taşıyan ve Vespucci'yi, dümencilere ölçüm cihazlarının, usturlap ve kadranların kullanımını öğretmek ve öğrendiklerini hayata geçirmeyi becerip beceremediklerini denetlemek göreviyle *Casa de Contratación*'un *piloto mayor*'luğuna, yani İspanya Denizcilik Dairesi'nin başına getiren atama belgesi; Vespucci'nin eklemeleri ve düzeltmeleri bizzat yapması ve yeni keşfedilen kıyılarla son haline getirmesi gereken bir dünya haritası, bir *padrón real*[65] hazırlamak üzere kral tarafından görevlendirildiğini gösteren bir belge de diğer örneklerdir. Zamanının en iyi denizcilerine sahip olan İspanya Krallığı'nın, böylesine büyük sorumluluk isteyen bir mevkii yalan dolanla, kitaplardan derlediği kurmaca seyahatlerle her türlü ahlaki güvenirliği suistimal eden birine teslim etmesi düşünülebilir mi? Vespucci denizcilikte uzman biri olarak haklı bir ün edinmemiş olsa komşu ülke Portekiz kralının Güney Amerika'ya gönderdiği iki filoya eşlik etmesi için tam da bu adamı istemesi akılcı olur mu? Üstüne üstlük yıllarca işletmesinde çalıştığı, dolayısıyla onu en yakından tanıyan kişilerden biri olan Juanoto Beraldi'nin, ölüm döşeğinde yatarken vasiyetini yerine getirmesi ve işletmesini tasfiye etmesi için Vespucci'yi seçmiş olması, bu adamın doğruculuğunun en büyük göstergesi değil mi? Bir kez daha aynı tezatla karşı karşıyayız. Nerede Vespucci hakkında bir resmî belgeyle karşılaşırsak karşılaşalım, ondan dürüst, güvenilir, bilgili bir adam olarak söz edilmektedir. Ne zaman onun basılmış bir eseri elimize geçse kendini beğenmişlik, yalan yanlış bilgiler ve belirsizliklerle karşılaşıyoruz.

Peki ama hem mükemmel bir denizci hem de gözü dönmüş bir yalancı, bir sahtekâr olunamaz mı? Hem iyi harita çizip hem de kıskanç bir karakter yapısına sahip olamaz mı insan; hatta masal okumak yüzyıllardan bu yana denizci hastalığı sayılmıyor; başkasının başarılarını çekememek, bilginlerin meslek hastalığı olarak görülmüyor mu? Böylelikle tüm bu belgeler, Amerika'nın keşfi onurunu sinsilikle Amiral'in elinden almaya çalışmakla suçlanan Vespucci'ye destek vermemiştir.

Tam bu sırada mezardan bir ses yükselip Vespucci'nin dürüstlüğünden söz eder. Üstelik "Kolomb, Vespucci'ye karşı" vakasında, kurtarıcı tanık olarak Vespucci'nin yanında görülmesi

en son beklenen kişiden gelir bu ses: Kristof Kolomb'un kendisinden. Ölümünden kısa süre önce, 5 Şubat 1505'te, yani *Mundus Novus*'un İspanya'da çoktan duyulmuş olması gereken bir tarihte, daha önceki yazılarında Vespucci'yi dostu olarak öven Amiral, oğlu Diego'ya şu mektubu yazar:

5 Şubat 1505

Sevgili oğlum,

Diego Méndez bu ayın 3'üne denk gelen Pazartesi günü yola çıktı. O gittikten sonra, denizcilikle ilgili bazı gereçler hakkında bilgi vermek üzere çağrıldığı kraliyet sarayına gitmekte olan Amerigo Vespucci'yle konuştum. Benimle arasını hoş tutmak istediğini söyledi (*él siempre tuvo deseo de me hacer placer*). Dürüst bir adam o (*mucho hombre de bien*). Şans ona, çoğu kişiye de yaptığı gibi kötü yüzünü göstermiş. Çabaları ona, pekâlâ hakkı olan kazançları getirmedi. Oraya (saraya), karşısına çıkacak ilk fırsatta benim için (*si a sus manos está*) uygun bir şeyler (*que redonde a mi bien*) elde etmeye çalışmak hevesiyle gidiyor. Bize hangi bakımdan faydalı olabileceği konusunda ona buradan kesin bir bilgi veremiyorum; çünkü ondan ne istediklerini bilmiyorum. Ama o benim iyiliğim için elinden gelen her şeyi yapmaya kararlı.

Bu mektup, bu yanlışlıklar komedyasının en şaşırtıcı sahnelerinden biridir. Üç yüz yılı kapsayan bir budalalık sonucu yeni kıtaya adını vermek için mücadele eden amansız birer düşman olarak sergilenen bu iki adam, aslında birbirlerinin can dostudur! Güven uyandırmayan kişiliği nedeniyle neredeyse çevresindeki herkesle çatışan Kolomb, Vespucci'den uzun yıllar ona destek olan yardımcısı olarak söz etmiş ve onu, saraydaki avukatı ilan etmiştir! Öyleyse coğrafyacı ve bilginlerin on nesil boyunca bir kıtaya verilecek bir adın gölgesi uğruna kendi gölgelerini çarpıştıracakları hakkında en ufak bir fikirleri bile yoktu onların. Tarih kuşkuya yer bırakmaksızın bunu göstermektedir. Bir komedyada iki antagonisti[66] oynayacaklarından, biri katıksız dâhi rolünü üstlenirken sinsi bir dolandırıcı olan diğerinin şanını ondan çalacağından haberdar değildirler. İkisi de bu tartışmaların etrafında döneceği Amerika adından habersizdir elbette; ne Kolomb, bulduğu adaların ne de Vespucci Brezilya kıyılarının ardında böylesi devasa bir kıta uzandığını bilmektedir. Aynı meslekten bu iki adamın da talih yüzüne gülmemiştir, ikisi de sınırsız bir ün kazanacaklarının farkında değildir ama birbirlerini kendi yaşamöykücülerinin pek çoğundan daha iyi anlamaktadırlar; çünkü onlar, bu dönemin psikolojisine tamamen ters düşecek bir tavırla, kâşifler kendi başarılarının farkındaymış gibi davranmışlardır, ki bu da imkânsızdır: Çoğunlukla olduğu üzere burada da hakikat, bir efsaneyi daha yerle bir etmiştir.

Belgeler konuşmaya başlamıştır. Onların ortaya çıkışı ve yorumlanışlarıyla Vespucci'nin adı etrafında dönen büyük tartışma yeni baştan alevlenir; tarih boyunca daha önce bunun gibi otuz iki sayfalık hiçbir metnin inandırıcılığı, psikolojisi, coğrafi ve tarihî bilgileri, harita bilimi ve baskı teknikleri açısından böylesine özenle didik didik edilmemiştir. Fakat sonuç olarak kavgaya tutuşmuş olan coğrafyacılar "Evet"i "Hayır", "Siyah"ı "Beyaz", "Kâşif"i de "Sahtekâr" kadar şiddetle ve sözde aynı yanılmaz kanıtlarla savunmuştur. Salt eğlence olsun, diye geçtiğimiz yüzyılda çeşitli otoritelerin Vespucci hakkındaki tezlerinde yer alan iddiaları burada kısaca anmak istiyorum.

İlk seyahati Pinzón'la yaptı.

İlk seyahati Lepe'yle yaptı.
İlk seyahatine bilinmeyen bir keşif seferiyle çıktı.
İlk seyahat, diye bir şey yok, bu seyahat uydurma, tamamen yalan.
İlk seyahatinde Florida'yı keşfetti.
Hiçbir şey keşfetmedi; çünkü zaten böyle bir seyahate çıkmadı.
Amazon Nehri'ni ilk o gördü.
Amazon'u ilk kez üçüncü seyahatinde gördü; daha önce onu Orinoco[67] sanmıştı.
Brezilya'nın bütün kıyı şeridini, Macellan Boğazı'na kadar boydan boya katetti ve buraları adlandırdı.
Kıyının sadece küçük bölümünü geçti, oranın adları da çoktan verilmişti.
Büyük bir denizciydi.
Hayır, hiçbir gemiye, hiçbir keşif grubuna kılavuzluk etmedi.
Büyük bir gökbilimciydi.
Asla! Takımyıldızlar hakkında yazdığı her şey zırvadan ibaret.
Verdiği tarihler doğru.
Verdiği tarihler yanlış.
Önemli bir kılavuzdu.
Bir hazırlopçudan ve cahil bir insandan başka bir şey değildi.
Yazdıkları güvenilir veriler.
Profesyonel bir dolandırıcı, bir hokkabaz, bir yalancı.
Kolomb'dan sonra zamanının en önemli kâşifi ve denizcisi.
Vespucci, bilimin yüzakı... Hayır! Bilimin yüzkarası.

Tüm bu iddialar aynı şiddet ve aynı şekilde sayısız sözde kanıtla onun lehine ve aleyhine olmak üzere yazılarda öne sürülmüş, belgelenmiş ve temellendirilmiştir. Nihayetinde tıpkı üç yüz yıl önceki gibi yine o eski soruyla karşı karşıyayız: Amerigo Vespucci kimdi, neyi yapıp neyi yapmadı? Bu sorulara yanıt bulunabilir mi? Bu büyük bilmece çözülebilir mi?

60. (İt.). Tanınmış denizci. (Y.N.)

61. (İt.) Amerigo Vespucci'ye Övgü. (Ç.N.)

62. Luís Vaz de Camões (1524-1580). Portekiz'in önde gelen ulusal şairi. (Y.N.)

63. 1892'de, Kolomb'un seyahatinin 400. yıldönümünde İtalyan hükümeti tarafından yayımlanan ve tam adı *Raccolta di Documenti e Studi Publicati dalla Commissione Columbiana* (Kolomb Komisyonu'nun Yayınladığı Belgeler ve Çalışmalar Derlemesi) olan koleksiyon belgeleri. (Y.N.).

64. (İt.) Tüccar memur; temsilci. (Ç.N.)

65. (İsp.) Kraliyete verilmek üzere hazırlanan rapor. (Y.N.)

66. Ana karakteri (protagonist) engellemekle yükümlü muhalif oyuncu. (Y.N.)

67. Güney Amerika'nın kuzey kesiminde bir akarsu. (Y.N.)

Vespucci kimdi?

Üç yüz yıl boyunca Amerigo Vespucci'nin hayatının etrafında gelişen ve nihayetinde dünyanın yeni kıtasının onun adıyla anılmasına neden olan yanlışlıklar komedyasını burada tarihsel bir dizge içinde aktarmaya çalıştık. Bir adam ün kazanıyor, nedenini ise gerçekte kimse bilmiyor. Arzuya göre, haklı ya da haksız yere olduğu da iddia edilebilir; bu ünü kendi başarısıyla ya da sahtekârlıkla elde ettiği de. Yaptıklarından değil, yaptıklarının yanlış değerlendirilmesinden kaynaklandığından, Vespucci'ninki aslında ün değil saygınlıktır çünkü.

İlk yanlışlık; yani komedyamızın ilk perdesi, Vespucci'nin adının, bütün dünyanın bu yeni toprakları Kolomb'un değil de Vespucci'nin keşfettiği zannına kapılmasına yol açacak şekilde, *Paesi retrovati* kitabının başlığında yer verilmesiydi. İkinci yanlışlık; yani ikinci perde, bir dizgi hatası sonucu Latince baskıda "Lariab" yerine "Parias" sözcüğünün geçmesi, bunun üzerine Amerika anakarasına ilk olarak Kolomb'un değil, Vespucci'nin ayak bastığının iddia edilmesiydi. Üçüncü yanlışlık; yani üçüncü perde, Vespucci'nin yazdığı otuz iki sayfa sebebiyle yeni kıtaya "Amerika" adının verilmesini öneren taşralı genç bir coğrafyacının yaptığı yanlışlıktı. Üçüncü perde kapanıncaya kadarsa olaylar tipik bir kibar dolandırıcı komedyasındaki gibi gelişmiştir. Amerigo Vespucci tam bir kahraman, şaibesiz bir kişiliktir, bir kahraman karakteriyle hâkimdir sahneye. Ancak dördüncü perdede ilk kez ondan kuşkulanılır; akabinde kimse onun bir kahraman mı, yoksa bir dolandırıcı mı olduğunda karar kılamaz hale gelir. Buradan da anlaşılıyor ki, yüzyılımızda geçen beşinci perdede, yaratıcı bir düğümle birbirine bağlanmış olaylar yumağının sökülmesi ve sonunda her şeyin eğlenceli ve nihai olarak çözülebilmesi için gerilimin beklenmedik bir biçimde yeniden artması gerekmektedir.

Neyse ki tarih mükemmel bir drama yazarıdır; tragedyalarında olduğu gibi komedyalarında da parlak bir son bulmakta son derece yetkindir. Dördüncü perdeden bu yana, Vespucci'nin Amerika'yı keşfetmediğini, anakaraya ayak basan ilk kişi olmadığını, onu Kolomb'un rakibi kılan o meşhur ilk seyahate asla çıkmadığını biliyoruz. Fakat sahnedeki bilgeler hâlâ Vespucci'nin diğer seyahatlerinden hangilerinin gerçekleşip hangilerinin asla gerçekleşmediği üzerine tartışadursunlar, ansızın sahneye bir adam çıkıp söz konusu otuz iki sayfanın bizim bildiğimiz haliyle Vespucci tarafından yazılmamış olduğu ve dünyayı heyecana gark eden bu yazıların, Vespucci'nin elyazmalarının en kaba biçimde suistimal edilerek sorumsuzca ve keyfî bir biçimde derlenerek oluşturulmuş farklı bir metin olduğu savını ortaya atmıştır. Adı Profesör Magnaghi olan bu *Deus ex machina*[68], denklemi tersine çevirerek yeni baştan kurmuştur. Diğerleri Vespucci'nin en azından üzerinde adı yazan kitapların yazarı olduğunu baştan kabul edip sadece burada adı geçen seyahatlere çıktığından kuşku duyarken Magnaghi, Vespucci'nin aslında seyahate çıktığını ancak bu kitapları elimizdeki halleriyle yazdığının şüphe götürür olduğunu ileri sürmüştür. Yani Vespucci

yapmadığı işler için ün peşinde koşmamış, başkaları onun adıyla dolandırıcılık yapıp bunları kâğıda aktarmıştır. Bu nedenle Vespucci'yi doğru değerlendirmek istiyorsak basılmış iki ünlü eseri *Mundus Novus* ve *Quatuor navigationes*'i bir kenara bırakıp savunucuları tarafından kısa yoldan sahte olarak damgalanmış üç mektup üzerine yoğunlaşmalıyız sadece.

Vespucci'nin, kendi adıyla elden ele dolaşan yazılarının tamamından sorumlu tutulmaması gerektiği savı başta şaşırtıcı bir etki yaratmaktadır. Peki ama, bu kitaplar bile onun tarafından yazılmamışsa Vespucci'nin şöhretinden geriye ne kalır? Oysa dikkatli bakıldığında Magnaghi'nin savının o kadar da yeni olmadığı hemen anlaşılmaktadır. Birinci seyahatteki sahtekârlıktan aslında Vespucci'nin sorumlu olmadığı, bu sahtekârlığın onun arkasından yapıldığı kuşkusu, ilk ithamın kendisi kadar eskidir. Hatırlanacak olursa Vespucci'yi, asla gerçekleşmemiş bir seyahati olmuş gibi gösterip Amerika kıtasının adına el koymakla ilk suçlayan, Piskopos Las Casas'tı. Onu "büyük bir onursuzluk", kurnazca bir sahtekârlık ve kaba bir adaletsizlikle itham etmişti. Oysa metinleri dikkatle incelenecek olursa tüm bu şiddetli suçlamalarda daima bir *Reservatio mentalis*[69] ile karşılaşmak mümkündür. Las Casas, dolandırıcılıktan söz etse de, temkinli davranıp bunu Vespucci'nin ya da onun *Quatuor navigationes*'ini yayınlayanların dolandırıcılığı olarak nitelendirir. Yani Vespucci'nin yanlış değerlendirilmesinde kendisinin payı olmayabileceği olasılığını saklı tutar. Nitekim Humboldt da, konunun uzmanı bilgeler gibi gerçekleri basılı kitapta aramayıp Vespucci'nin tüm bu tartışmaların içine, tıpkı Pilatus'un istemeden Hıristiyan şahadetine alınması gibi kaymış olabileceği konusundaki düşüncelerini dile getirmiş, sorgulamıştır:

> Bu sahtekârlık, seyahat güncelerini toplayan kişiler tarafından Amerigo'nun haberi olmadan yapılmış ya da bir dizi karmaşık tasvir ve muğlak verilerden kaynaklanmış olamaz mı?

Aslında kilidi açacak anahtar hazırdır; Magnaghi'nin tek yaptığı, bu anahtarı kullanıp yeni bir bakış açısına açılan kapıyı aralamaktır. Bugüne kadar duyduklarım içinde en mantıklı olan açıklama bu, çünkü üç yüz yıldır insanları meşgul eden çelişkilerin hepsini bu açıklama tek başına kendiliğinden çözüyor. Aslında bir kitapta, 1497 tarihinde bir keşif gezisine çıktığını ileri süren bir adamın, kendi elyazısıyla yazdığı mektupta aynı seyahatin 1499 yılında yapıldığını iddia etmesi psikolojik olarak pek mümkün değildir; mektupların elden ele dolaştığı Floransa'da yakın çevreden iki insana, seyahatleri için farklı tarihler verdiği, çelişkili ayrıntılar içeren iki farklı mektup yazmış olması da öyle. Bunun ötesinde, Lizbon'da yaşayan birinin, seyahat notlarını içeren söz konusu mektupları Lorraine'de bir düke göndermiş, külliyatını Saint-Dié gibi küçük bir kasabada bastırmış olması da mümkün değildir. Eserlerini kendisi bastırmış ya da bastırmayı istemiş olsa, basım izninden önce, en azından en çok göze batan tutarsızlıkları ortadan kaldırma zahmetine katlanırdı. Vespucci'nin, el yazısıyla kaleme alınmış mektuplarından bunca farklılık gösteren *Mundus Novus*'ta, törensel bir havayla Lorenzo di Medici'ye, buna "üçüncü seyahat" dediğini, çünkü bundan önce şanlı İspanya kralının emrinde batı yönünde iki seyahate çıktığını kendi ağzıyla söylemesi mümkün müydü? (*Vostra Magnificenza saprà come per commissione de questo Rè d' Ispagna mi partì*.) Öyle ya, daha önceden iki seyahate çıktığını, bu şaşırtıcı yeni bilgiyi kiminle paylaşıyordu? On yıllık çalışanı ve temsilcisi olduğu işletmenin sahibiyle, yani

memurunun yıllar süren bu seyahatlere çıkıp çıkmadığını, çıktıysa gününe ve saatine kadar bilmesi gereken ve işletmenin muhasebe defterlerinde keşfin donanımı için harcanan meblağı ve gelirlerini kuruşu kuruşuna kaydeden kişiyle mi? Bir yazarın, arka arkaya bir düzine kitabını basan ve telifini düzenli biçimde ödeyen yayıncısına gönderdiği son kitabına, bunun ilk eseri olmadığı, öncesinde başka kitaplar da yayınlattığı şeklinde şaşırtıcı bir not iliştirmesi kadar saçma bir durum olurdu bu.

Basılı metinlerin neredeyse her sayfasında buna benzer saçmalık ve tutarsızlıklara rastlanmaktadır; sorumluluğu kesinlikle Vespucci'ye yüklenemeyecek kadar saçma ve tutarsız noktalardır bunlar. Arşivlerde bulunan ve taraftarlarının o güne dek sahte diye reddettiği, el yazısıyla yazılmış üç Vespucci mektubunun gerçekte tek güvenilir malzeme olduğunu ve *Mundus Novus* ile *Quatuor navigationes* adlı son derece ünlü eserlerinin ise, başkalarının yaptığı ekleme, değişiklik ve çarpıtmalar nedeniyle gerçekliği muğlak yayınlar olarak değerlendirilmesi gerektiğini öne süren Magnaghi'nin savı bu durumda mantıklı görünmektedir.

Ancak *Quatuor navigationes*'i bu nedenle açık ve net biçimde sahte olarak adlandırmak da yine yersiz bir abartı olacaktır; çünkü bu kitap kuşkusuz Vespucci'nin elinden çıkmış malzemelerin derlenmesiyle oluşturulmuştur. Adı bilinmeyen yayıncının burada yaptığı, bir antikacı dükkânında, eldeki malzemeyi ustalıkla kullanıp imitasyon parçalar ekleyerek hakiki bir Rönesans sandığından iki ya da üç sandığın, hatta bütün bir takımın çıkarılmasına benzer; öyle ki böyle bir durumda bu kutulardaki parçaların tümünün hakiki olduğunu söyleyen de, hepsinin sahte olduğunu iddia eden kadar haksız sayılacaktır. Temkinli davranıp kitabın künyesine adını koymamış Floransalı yayıncının eline Vespucci'nin Medici Bankası'na yazdığı, bizim bildiğimiz üç mektup ile belki de haberdar olmadığımız başka mektuplar da büyük olasılıkla geçmişti. Bu yayıncı, Vespucci'nin üçüncü seyahati hakkında yazdığı mektubun, *Mundus Novus*'un elde ettiği başarının pekâlâ farkındaydı. Yalnızca birkaç yıl içinde tüm dillere çevrilmiş en az yirmi üç baskı yapılmıştı. Bu durumda, diğer yazı ve seyahat raporlarını asılları ya da kopyalarından bilen biri olarak Vespucci'nin "Toplu Seyahatler"ini yeni bir ciltte toplayarak yayınlama fikrinin çekiciliğine kapılmasından daha doğal ne olabilirdi ki? Ancak elindeki malzeme, Kolomb'un dört seyahatinin karşısına Vespucci'nin çıktığı dört seyahati çıkarmaya yetmediğinden, bu tanınmayan yayıncı elindeki malzemeyi "esnetti". Bunun için özellikle, bizim de aşina olduğumuz 1499 tarihli seyahatin raporundan, biri 1497, diğeriyse 1499 tarihli olmak üzere iki seyahat çıkarmış ama bu hamlesi yüzünden Amerigo Vespucci'nin üç yüzyıl boyunca yalancılık ve sahtekârlıkla suçlanmasına neden olacağını aklına bile getirmemiştir. Bunun ötesinde başka denizcilere ait yazı ve mektuplarda rastladığı ayrıntıları da almıştır; ta ki hakikat ile yalandan meydana gelen ve yüzlerce yıl boyunca bilginlerin başını ağrıtan, Amerika kıtasına adını veren bu *Mixtum compositum*[70] tamamlanıncaya dek.

Bu noktada söz konusu sava kuşkuyla yaklaşanlar, yazarına danışmadan bir eseri alıp keyfince eklemelerle genişleten küstah bir müdahalenin mümkün olmadığını söyleyerek itiraz edebilir. Bir rastlantı, tam da elimizdeki Vespucci örneğinde, böylesi insafsız bir müdahalenin mümkün olduğunu bize gösterir. Çünkü ertesi yıl, 1508' de Hollandalı bir matbaacı tarafından Vespucci'ye beşinci bir seyahat yakıştırılmıştır, hem de en ilkel haliyle. Nasıl ki *Quatuor navigationes*'in yayıncısı kendisine gerekli malzemeleri elyazması

mektuplarda bulduysa Hollandalı matbaacı da, elyazmalarının elden ele dolaştığı Tirollü Balthasar Sprenger'ın seyahat notlarını gördüğünde, bunlarda arzuladığı sahte geziyi kurgulayabileceği malzemeyi görmüştür. Özgün metinde *Ego, Balthasar Sprenger* yazan yeri, okuyucularını bu seyahat notlarının Vespucci'ye ait olduğuna inandırmak için *Ick, Alberigus*, yani "Ben, Amerigo" şeklinde değiştirmiştir. Gerçekten de haddini bilmeden yapılan bu sahtekârlık, dört yüz yıl sonra, 1892'de büyük bir heyecanla Amerigo Vespucci'nin yaptığı dördüncü bir seyahatin notlarını bulduğunu iddia eden Londra'daki Coğrafya Topluluğu'nun yönetim kurulunu da aptal yerine koymayı başarmıştır.

Birinci seyahat hakkındaki uydurma rapor ve tüm diğer tutarsızlıkların sorumlusunun, yıllarca bu yüzden sahtekârlık ve yalancılıkla suçlanan Vespucci değil, onun seyahat notlarını hiç danışmadan yalan ilavelerle değiştirip bu haliyle baskıya veren insafsız yayıncılar ve matbaacılar olduğu kuşku götürmez ki, bu da şimdiye dek karşı karşıya olduğumuz karmaşık durumu açıklamaktadır. Fakat karşıt düşüncedekilerin, durumu kuşku bırakmayacak şekilde aydınlatan bu açıklamaya son bir itirazları daha vardır. 1512 yılındaki ölümünden önce, asla yapmadığı bir seyahati ona yakıştıran bu kitaplardan haberdar olmuş olması gereken Vespucci, neden asla bunlara açıkça itiraz etmemiştir? Yapması gereken ilk şey açık ve net biçimde, "Hayır, Amerika'nın kâşifi ben değilim, bu kıta haksız yere benim adımı taşıyor," demek değil miydi? Kendisi açısından avantajlı olduğu için bir sahtekârlığa itiraz etmeyen, bu sahtekârlığa suç ortaklığı etmiş olmaz mı?

Bu itiraz, ilk bakışta anlamlı görünebilir. Peki ama, diye sormak gerekir, Vespucci itirazını hangi makama yapacaktı? O zamanlar telif hakkı anlayışı yoktu; gerek basılmış gerekse yazılmış her türlü eser herkese aitti, herkes bir başkasının adını da eserlerini de keyfince kullanabilirdi. Albrecht Dürer, sanat çevresinde tanınmış imzası "AD"yi düzinelerce gravür sanatçısının kullanmasını, *Kral Lear* ve *Ur-Hamlet*'in yazarları Shakespeare'in bunları alıp kasti olarak değiştirmesini hangi makama şikâyet edebilirdi? Peki Shakespeare'in kendisi, başkaları onun adıyla oyunlar yazarken nereye başvuracaktı? Ya orta halli Tanrıtanımaz veya felsefi hiciv kaleme alan herkesin, bunu Voltaire'in dünyaca tanınan adı altında bastırması karşısında ünlü Fransız düşünürün elinden ne gelirdi? Hak etmediği başarıları, çarpıtılmış metinler yardımıyla bütün dünyaya yeni baştan yayan düzinelerce, yüzlerce eser ve seçki karşısında Vespucci'nin yapabileceği ne vardı? Vespucci'nin elinden gelen tek şey, bu konudaki masumiyetinin yakın çevresi içinde ağızdan ağza dolaşmasını sağlamaktı.

Bunu yaptığına kuşku yoktu. Çünkü 1508 ya da 1509 yılında söz konusu kitapların en azından birer kopyası İspanya'ya ulaşmış olmalıdır. İspanya kralının, keşifler hakkında sahte raporlar yazan birini, önceden kendini her türlü kuşkudan kurtarabilmiş olmasa, kılavuzları kesin ve güvenilir raporlar yazmak konusunda eğitmek gibi bir sorumluluğu olan bir mevkiye getirmesi düşünülebilir mi? Bunun ötesinde; İspanya'da *Cosmographiae introductio*'ya ilk sahip olanlardan birinin Fernando Colombo, yani Amiral'in oğlu olduğu kanıtlanmıştır. Fernando, yeni anakaraya ilk ayak basanın Kolomb değil Amerigo Vespucci olduğunu iddia eden, yeni kıtaya Amerika denmesinin ilk kez önerildiği bu kitabı sadece okumakla kalmamış, üzerine notlar da düşmüştü. Garip şey: Fernando Colombo, Kolomb'un yaşamöyküsünde herkese babasını çekemediklerini söyleyerek saldırırken Vespucci'nin adını sadece tek bir olumsuz sözcükle anıyordu. Onun bu suskunluğu sonradan Las Casas'ın bile dikkatini çekmiştir: "Şaşkınım," diye yazar Las Casas:

Amiral'in oğlu, yargıya varmak konusunda yetenekli ve Amerigo'nun Navigationes'ine sahip olduğunu bildiğim Don Hernando Colón'un, şanlı babasına karşı Amerigo Vespucci'nin işlediği suç ve onun hakkı olan şeyi sahiplenmesi karşısında tek söz etmediği için şaşkınım. Ancak Fernando'nun, babasının şanını elinden alıp keşfettiği toprakların kendi adını almamasına neden olan gelişmeler karşısında suskunluğunu bozmaması, Vespucci'nin suçsuzluğunun en büyük kanıtıdır: Tüm bunların Vespucci'nin rızası dışında geliştiğini biliyor olmalıydı.

Bu kitapta, bunca yetkili kurumun elinden geçmiş *Causa Vespucci*'yi[71] mümkün olduğunca nesnel bir bakış açısıyla, tarihsel dizge içinde, kökeninden gelişmelerine dek takip etmeyi denedik. Açıklığa kavuşturulması gereken en önemli sorun, bir adam ile onun şanı arasındaki, bu adam ile onun adı arasındaki garip tutarsızlıktı; çünkü bildiğimiz üzere Vespucci'nin ne yaptıkları şanına uygun düşüyor, ne de şanı yaptıklarına. Gerçek Vespucci ile dünyanın tanıdığı Vespucci arasında öylesine keskin bir tezat vardı ki, iki imgeyi, yani yaşamdaki imgesiyle yazılı metinlerdeki imgesini çakıştırmak mümkün değildi. Ancak şanının başkalarının ona biçtiği eylemler ve çapraşık rastlantılardan kaynaklandığını kabul etmemiz halinde yaptıklarıyla hayatını birlik halinde görmeyi ve doğal bağlamı içinde anlatmayı başarabiliriz.

Böylelikle ölçüsüz bir şanın yanı sıra mütevazı bir sonuç ortaya çıkmaktadır: Bu adamın benzersiz biçimde bütün dünyanın hayranlık ve düşmanlığını kazanmış yaşamı ne tahmin edildiği kadar büyüktür ne de dramla bezelidir. Ne bir kahramanın yaşamöyküsüdür bu, ne de bir dolandırıcının… Sadece kendi bilgisi dışında içine düştüğü bir rastlantılar komedyasıdır.

Amerigo Vespucci, Cernastasio Vespucci adlı noterin üçüncü oğlu olarak 9 Mayıs 1451'de, yani Dante'nin ölümünden yüz otuz yıl sonra Floransa'da dünyaya gelmiştir. Yoksul düşmüş olsa da saygın bir ailenin oğlu olarak, bu türden çevrelerde âdet olduğu üzere Erken Rönesans dönemine özgü hümanist bir eğitim almıştır. Elbette asla edebî biçem içerisinde kullanamasa da Latince öğrenmiştir. San Marcolu bir Dominiken keşişi olan amcası Giorgio Vespucci'nin yanında matematik ve gökbilim konusunda bilimsel sayılabilecek bilgiler edinmiştir. Genç adamın herhangi bir konuda yeteneği ya da gayreti yoktur. Kardeşleri üniversiteye giderken Lorenzo Piero di Medici'nin (onu, babası Muhteşem Lorenzo'yla karıştırmamak gerek) idaresi altındaki Medici Bankası'nda tüccarlık göreviyle yetinmiştir. Buradan da anlaşıldığı üzere Amerigo Vespucci, Floransa'da ne büyük bir adam ne de bir bilgin sayılmaktadır. Arkadaşlarına yazdığı mektuplardan, işletmenin küçük işleri ve önemsiz kişisel sorunlarla ilgilendiği anlaşılmaktadır. Ticari anlamda da Medicilerin işletmesinde fazla başarı elde edememiş olmalıdır; onu İspanya'ya götüren sadece basit bir rastlantıdır. Medicilerin de, tıpkı Welserler, Fuggerler ve diğer Alman ve Flaman tüccar aileleri gibi Lizbon ve İspanya'da şubeleri vardır. Bu şubeler aracılığıyla yeni topraklara yapılan keşif gezilerine para sağlamakta, bilgi peşinde koşmakta ve paralarını özellikle en acil gereksinim duyulan yerlere yatırmaktadırlar. Ancak Medicilerin, Sevilla'daki şubelerinde çalışan bir memurları nedeniyle bilanço sorunları yaşanması sonucu, hayatı boyunca herkes üzerinde aynı dürüst ve güvenilir etkiyi bırakmış basit bir memur olan Vespucci, Medici işletmesinin şubesi olan Juanoto Beraldi işletmesinde çalışmak üzere 14 Mayıs 1491 tarihinde İspanya'ya gönderilir. Ağırlıklı olarak keşif seyahatine çıkacak gemilerin donatılmasıyla ilgilenen

Beraldi işletmesinde de Vespucci'nin konumu oldukça düşüktür. Mektuplarında mevkiinden *Merciante fiorentino*[72] diye söz etse de, kesinlikle kendi sermayesi ve çevresi olan bağımsız bir Floransalı tüccar değil, Medicilerin işlerini yürütmekle mükellef Beraldi'nin basit bir *factor*'udur. Konumu yüksek olmasa da Vespucci, amirinin şahsi güvenini, hatta dostluğunu kazanmasını bilmiştir. Beraldi 1495 yılında ölüm döşeğindeyken, Amerigo Vespucci'yi vasiyetinde, son rızasını yerine getirecek kişi olarak göstermiş, bunun üzerine Beraldi'nin ölümünün ardından işletmeyi tasfiye etme görevi Vespucci'ye kalmıştır.

Bu gelişmenin ardından Vespucci, hayatının ellinci yılında yine elleri bomboş, ortada kalır. Anlaşılan Beraldi'nin işletmesini kendi başına devam ettirebilmek için ne parası ne isteği vardır. 1497 ile 1498 arasındaki bir yıl boyunca Sevilla'da ne yaptığını tespit etmek mümkün değildir; çünkü bunun için elimizde hiçbir belge yoktur. Kolomb'un sonradan yazdığı mektup göz önünde bulundurulduğunda, hayatının kolay olmadığı söylenebilir; bu şanssızlık aynı zamanda hayatının dönüm noktasını oluşturmuştur. Bu akıllı ve çalışkan Floransalı'nın, yirmi, hatta otuz yılını başkaları için çalışarak harcadıktan sonra ne bir evi ne bir eşi ne de bir çocuğu vardır. Tek başınadır, artık ömrünü neredeyse yarılamış olsa da hiçbir yerde güven ve huzur bulmaz haldedir. Tam bu sırada keşifler çağı, çaresizliği içinde ona tek bir hamleyle varlıklı ve ünlü olma vaadinde bulunur. Dünyanın daha önce tanık olmadığı türden bir macera ve cesaret dönemi başlamıştır. Bunun üzerine diğer yüzlerce, binlerce başarısız insan gibi, o zamana dek, büyük olasılıkla beş parasız basit bir Floransalı tüccar olan Amerigo Vespucci, şansını Yeni Hindistan'a doğru yelken açan seyahatlerden birinde dener. Alonso de Ojeda, 1499 Mayısı'nda Kardinal Fonseca emrinde bir keşif gezisine hazırlanırken Amerigo Vespucci de ona katılır.

Alonso de Ojeda'nın onu hangi niteliklerinden dolayı yanına aldığı tam olarak bilinmemektedir. Beraldi'nin işletmesinde günlerini kaptan, gemi inşaatçıları, mal sevkıyatçılarıyla geçirdiği için bu alanda belli bir uzmanlık edindiği kesindir. Bir gemiyi omurgasından direğinin ucuna kadar en ufak ayrıntısına kadar tanımakta, üstelik eğitim görmüş bir Floransalı olarak seyahat öncesinden denizcilikle ilgili bilgileri öğrenmiş olduğu için, düşünsel açıdan yol arkadaşlarından birkaç gömlek üstün görünmektedir. Yıldızların uzaklığını hesaplamayı, boylam hesaplamalarında kullanılan yeni yöntemleri öğrenmekte, astronomiyle ilgilenmekte, kendini harita hazırlamak konusunda eğitmektedir; bu nedenle seyahate basit bir tüccardan ziyade kılavuz ya da gökbilimci olarak katılmış olması muhtemeldir.

Ama Amerigo Vespucci söz konusu seyahate gerçekten de kılavuz değil de, basit bir tüccar olarak katılmış olsa bile, aylar süren bu seyahatten tecrübeli bir uzman olarak döndüğü kesindir. Zeki bir adam, iyi bir gözlemci, deneyimli bir hesap uzmanı, meraklı bir araştırmacı, becerikli bir haritacı olarak bu aylar içinde, denizcilik alanında onu aranılır biri kılan çok sayıda nitelik kazanmış olmalıdır. Çünkü Portekiz Kralı, Brezilya'nın Cabral tarafından yeni keşfedilmiş ve Vespucci'nin de Ojeda'yla yaptığı seyahatte gördüğü bölümlerine bir keşif ekibi gönderirken Vespucci'den bu seyahate kılavuz, gökbilimci ya da haritacı olarak eşlik etmesini ister. İşini bilen kaptan ve kılavuz bulmak konusunda hiçbir sıkıntı çekmeyen komşu ülkenin kralının tam da Vespucci'yi ülkesine davet etmesi, o âna dek kıymeti bilinmemiş bu adama, özel bir değer verildiğinin tartışmasız kanıtıdır.

Vespucci fazla tereddüt etmez. Ojeda'yla çıktığı seyahat ona herhangi bir gelir

sağlamamış, tüm sıkıntı ve tehlikelerin ardından aylar sonra, başta olduğu kadar parasız halde Sevilla'ya dönmüştür. Bir mevkisi, mesleği, işletmesi, serveti yoktur; dolayısıyla bu onurlu çağrıya olumlu karşılık vermesi, İspanya'ya karşı ihanet sayılmayacaktır.

Ama bu seyahat de ona ne kazanç sağlar, ne saygınlık kazandırır; çünkü onun adı da, filonun komutanınki gibi hiçbir yerde geçmez. Bu keşif gezisinin amacı, kıyı boyunca mümkün olduğunca uzağa gidip Baharat Adaları'na açılan o önemli boğazı bulmaktır. Çünkü Cabral'ın keşfettiği bu *Terra da Santa Cruz*'un sadece orta büyüklükte bir ada olduğu, bunun etrafından dolaşılırsa Maluku Adaları'na, bütün zenginliğin kaynağı, baharat cennetine ulaşılmış olacağı yanılgısı hâlâ sürmektedir. Vespucci' nin eşlik ettiği bu seyahatin tarihsel önemi, bu yanlışlığı düzelten ilk seyahat olmasıdır. Portekizliler kıyı boyunca otuzuncu, kırkıncı, ellinci enleme kadar iner; ama karşılarındaki kara parçasının sonu hâlâ gelmemiştir. Sıcak kuşaktan uzaklaşalı epey olmuştur ve hava gitgide soğumaktadır, Hindistan yolunun üzerinde devasa bir duvar gibi önlerinde uzanan bu kara parçasının etrafını dolaşma ümidini sonunda yitirirler. Ancak ne olursa olsun, zamanının en cesur ve olağanüstü seyahatlerinden sayılabilecek ve Vespucci'nin pekâlâ dünyanın dördüncü kıtasını boydan boya katettiğini iddia edebileceği bu seyahatin ardından, adı sanı bilinmeyen bu adam, Amerigo Vespucci coğrafya bilimi adına olağanüstü bir kazanım sağlamış olur: Avrupa, yeni bulunan kara parçasının Hindistan ya da bir ada değil, bir *Mundus Novus*, yeni bir kıta, yeni bir dünya olduğunu onun sayesinde öğrenir.

Vespucci'nin yine Portekiz kralının emrinde, başarılması ancak yıllar sonra Macellan'a nasip olacak Hindistan'a doğudan giden bir yol bulma göreviyle çıktığı bir sonraki seyahat de başarısız olur. Gerçi filo bu kez öncekinden daha güneye iner, görünüşe göre neredeyse Rio de la Plata'ya kadar ulaşır ama fırtınalar tarafından kovalanarak geri dönmek zorunda kalırlar. Elli dört yaşındaki Vespucci bir kez daha beş kuruşsuz olarak Lizbon'a döner; şansını Yeni Hindistan'da arayıp başarısız olan sayısız adam içinde en yoksulu, en fazla hayal kırıklığına uğramışı ve en tanınmayanın kendisi olduğunu sanarak.

Oysa bu arada, Vespucci'nin öteki yıldızlar altında, dünyanın diğer yarımküresinde tahmin edemeyeceği, hayalini bile kuramayacağı bir şey olur: Amerigo, evet, o basit, adı sanı bilinmeyen zavallı kılavuz, Avrupa'nın tüm bilginlerini heyecana gark etmiştir. Vespucci, itaatkâr ve sadık bir adam olarak her seyahatinin ardından, eski işvereni ve dostu Lorenzo di Medici'ye gördüklerini yazdığı mektuplar göndermiştir. Bunun dışında, tıpkı mektuplar gibi kişisel birer belge olarak pekâlâ siyasi ya da ticari amaçla kullanılabilecek günceler tutmuş ve döndüğünde bunları Portekiz kralına sunmuştur. Ama kendini asla bir bilgin, bir yazar olarak görüp bu kişisel mektuplara edebî, hatta bilimsel ürün gözüyle bakmamıştır. Üzerine basa basa, yazdıklarını bu haliyle yayınlatmaya karar veremeyecek kadar *Di tanto mal sapore*[73] bulduğunu söylemiştir. Bir kitaptan söz ettiğindeyse bunu ancak "bilgili adamların yardımı" ile yazacağını ilave etmiştir. Eğer *Quando sarò de reposo*, yani bir gün huzur bulabilirse "bilgili adamların yardımı" ile ölümünden sonra olsun *Qualche fama*, biraz ün kazanmak için seyahatleri hakkında bir kitap yazmayı deneyecektir. Oysa haberi olmadan ve büyük olasılıkla böyle bir şeyi amaçlamadan, açık denizlere yelken açtığı o aylar sayesinde, onu bir hale gibi çevreleyecek "zamanının en önemli coğrafyacısı" unvanına sahip olacaktır. Elyazısıyla Lorenzo di Medici'ye üçüncü seyahati hakkında bilgi verdiği mektup, oldukça serbest biçimde düzeltilip edebî bir dil kazandırıldıktan sonra Latinceye çevrilmiş ve

Mundus Novus adıyla yayımlanır yayımlanmaz, inanılmaz bir heyecana neden olmuştur. Basılmış bu dört sayfa, bütün dünyaya savrulduğundan bu yana tüm kent ve limanlarda, keşfedilen bu yeni toprakların Kolomb'un iddia ettiği gibi Hindistan değil, yeni bir dünya olduğu, bu olağanüstü hakikati de ilk olarak Alberigus Vespuccius'un dile getirdiği bilinmektedir. Ancak tüm Avrupa'da aydın bir bilgin ve denizcilerin en cesuru olarak bilinen bu adam, kendi ününden haberdar değildir; bir köşede mütevazı ve sakin yaşamının vadesini doldurmasını sağlayacak bir iş aramaktadır. Yaşı ilerlemiştir, evlenir; artık işlerden, macera ve seyahatlerden yorulmuştur. Nihayet, hayatının elli yedinci yılında dileği yerine gelir. Tüm ömrü boyunca özlemini çektiği şey, nihayet gerçek olur: Casa de contratación'un başkılavuzu olarak alacağı önce elli, sonradansa yetmiş beş bin maravedí[74] gelirle yaşayacağı sakin, huzurlu bir burjuva hayatı. O andan itibaren yeni Ptolemaios, Sevilla'da kralın saygı gören çok sayıda memurundan biridir, ne bir eksik ne bir fazla.

Vespucci ömrünün bu son yıllarında, adının etrafında örülen yanlış anlama ve yanlışlıklar ağının ona nasıl bir ün kazandırdığını öğrendi mi? Okyanusun öte yanındaki yeni toprakların onun ilk adıyla anılacağını tahmin etmiş olabilir mi? Hakkı olmayan bu namı reddetmek için mi savaştı, onu gülümseyerek kabul mü etti, yoksa olayların kitaplarda yazdığı gibi gelişmediğini yalnızca yakın çevresindekilere ve dostlarına mı anlattı? Aslında bu konu hakkında tek bir şeyden eminiz, o da, dağlar, okyanuslar, ülke ve lisanlar üzerinden bir fırtına gibi esip göz açıp kapayıncaya dek yeni kıtaya sıçrayan bu ünün, hayattayken Vespucci'ye hiçbir faydası olmadığı. Vespucci, İspanya'ya geldiği ilk günkü kadar yoksul ölmüştür; öylesine yoksuldur ki, 22 Şubat 1512'de dünyaya gözlerini yumduğunda geride bıraktığı eşi, ancak hayatta kalmasını sağlayacak bir miktar olan, yılda on bin maravedílik dul maaşının bağlanması için çalınmadık kapı bırakmaz. Geride bıraktığı tek değerli şey, tüm gerçeği öğrenmemizin tek yolu olan seyahat günceleri, Vespucci'nin yeğenine kalır, o da bunları korumasını bilmez ve keşifler dönemine ait pek çok değerli belgenin başına geldiği gibi, bu notlar da sonsuza dek kaybolur. Bu sessiz ve sakin adamdan geriye sadece kuşkulu ve pek de ona ait olmayan bir unvan kalır.

Görünen o ki, dört yüzyıl boyunca insanlara, üzerinde uğraşacakları çok karmaşık bir sorun bırakan bu adam, temelde son derece yalın ve çözülmesi zor olmayan bir yaşam sürmüştür. Yaptığımız tespit, bizi hayal kırıklığına uğratıyor: Vespucci sıradan bir adamdı! Ne Amerika'nın kâşifi, ne de *Amplificator orbis terrarum*'du[75]; öte yandan yıllarca itham edildiği gibi yalancı ve sahtekâr da değildi. Büyük bir yazar olmasa da, hiçbir zaman bu şekilde anılacağını düşünmeye de kalkmamıştı. Ne yüce bir bilgin, ne derin fikirli bir düşünür ne de bir gökbilimciydi; Kopernikus ya da Tycho de Brahe olmaya çalışmamıştı. Belki de onu büyük denizciler listesinde birinci sıraya koymak bile yanlış olabilir; çünkü hiçbir zaman, tesadüf sonucu bile ona inisiyatif hakkı tanınmamış, Kolomb ya da Macellan'a yapıldığı gibi emrine filolar verilmemişti; yaptığı bütün işlerde, atandığı tüm mevkilerde daima düşük konumlarda olmuş; keşfetmek, bulmak, emretmek ya da idare etmek için kendisine hiçbir fırsat tanınmamıştı. Hep ikinci sırada, hep başkalarının gölgesindeydi. Buna rağmen şöhretin göz alıcı ışığı üzerine düştüyse bu kendi başarısı ya da suçu değil, yazgı, tesadüf, yanlışlık ya da yanlış anlaşılmaydı; piyango pekâlâ mektup yazan başka birine ya da komşu geminin kılavuzuna çıkabilirdi. Dönüp olanları düzeltme şansı tanımayan tarih, Vespucci'yi seçmiştir ve tarihin kararları, ne denli saçma ve adaletsiz de olsa, katidir. Onun

ya da adını vermeyen yayıncının Vespucci'nin mektubunun üzerine yazdığı *Mundus Novus* sözcükleri ve –hepsini yapıp yapmadığı bir kenara bırakılacak olursa– "Dört Seyahat"i sayesinde ölümsüzlük limanına demir atmıştır. Adını insanlığın en muzaffer defterinden silmek mümkün değildir artık; belki de onun dünyamızın keşif tarihi içindeki başarısını en iyi tarif eden çelişki, Kolomb'un Amerika'yı keşfetmiş ama tanıyamamış; Vespucci'nin ise orayı keşfetmediği halde bunun yeni bir kıta olduğunu anlamış olmasıdır. Bu başarısı her daim hayatıyla, adıyla beraber anılacaktır. Çünkü belirleyici olan tek başına eylem değildir, bunun tanımı ve etkisi daha önce gelir. Yapılan bir şeyi anlatan ve açıklayan kişi, çoğu zaman onu yapandan daha önemlidir ve tarihin önceden kestirilemez güçler dengesi içinde genellikle en küçük bir hareket bile en inanılmaz etkilere neden olabilir. Tarihten adalet bekleyen, onun vermeye yanaştığından çok daha fazlasını istemiş demektir. Tarih, ölümsüzlüğü genellikle yalın, ortalama bir insana dağıtırken en cesur ve bilge olanları, isimsiz karanlığa savurur.

Buna rağmen şunu eklemek gerekir: Amerika'nın vaftiz edildiği addan utanmasına gerek yoktur. Elli yaşına geldiğinde bile üç kez ufacık bir gemiye atlayıp o zamanlar tehlike ve maceraya atılan yüzlerce "adsız tayfa"dan biri olarak daha keşfedilmemiş okyanusa yelken açacak cesarete sahip dürüst ve cesur bir adamın adıdır bu. Hatta belki de bu ortalama, sıradan adamın adı demokratik bir ülke için, bir kralın ya da *conquistador*'un namından daha doğru ve kesinlikle Amerika yerine Batı Hindistan, Yeni İngiltere, Yeni İspanya ya da Kutsal Haç Toprakları olarak adlandırılmasından daha uygundur. Bu ölümlü adı, ölümsüzlüğe taşıyan bir insan olmamıştır; haksız davranıyor göründüğü her yerde eninde sonunda haklı olanı savunan yazgı seçmiştir bu adı. Emir böylesi yüksek yerden geldiğinde boyun eğmekten fazlası gelmez elimizden. Bu nedenledir ki, kör talihin eğlenceli bir oyunla bulduğu adı, bugün mümkün olan en uygun ve hakiki isim olarak kullanıyoruz: o çınlayan ve titreşen "Amerika" sözcüğünü.

68. (Lat.) Konudaki düğümü çözmek için oyuna bir tanrının sokulması; bir bunalımı çözmek için dışarıdan müdahale. (Y.N.)

69. (Lat.) Sessiz, sadece içten ileri sürülen çekince. (Y.N.)

70. (Lat.) Karmaşa; karışım. (Y.N.)

71. (Lat.): Vespucci vakası. (Y.N.)

72. (İt.) Floransalı tüccar. (Y.N.)

73. (İt.) Kötü nitelikli. (Y.N.)

74. XI.-XIX. yüzyıllar arasında İspanya'da kullanılan altın ya da gümüş para birimi. (Y.N.)

75. (Lat.) Yeryüzünü genişleten adam. (Y.N.)